

ବିରଜା କ୍ଷେତ୍ର

ଲେଖକ:—

ଶ୍ରୀ ଭାର୍ଗବ ମିଶ୍ର, ଏକ୍ସିକ୍ୟୁଟିଭ
ରାଜସ୍ୱର ।

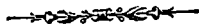
ମୁଦ୍ରା—୮୦ ମୂ. ପ୍ର.

ବରାହ ବିରଜା ବେଦାଃ ବିପ୍ରାଃ ବୈତରଣୀ ନଦୀ
କ୍ଷେତ୍ରେ ବୈବସ୍ୱତାଂ ସ୍ୱର ବକାରାଃ ପଞ୍ଚଦୁର୍ଲ୍ଲଭାଃ ।

ଧୃତକ୍ରମକ ନିଶ୍ଚୟ ଶୂଳ ଲଙ୍ଗୁଳ ହସ୍ତା
ପ୍ରବଳ ମହାସ ପୃଷ୍ଠେ ଶୂଳ ନିର୍ଭୟମାନା
ଗଣପତି ପ୍ରଣୀସମ୍ରାଟ୍ ଯୋନି ଲଙ୍ଗେଷୁ ରୁଡ଼ା
ରଚୟତୁ ବିରଜା ମେ ମଙ୍ଗଳଂ ମଙ୍ଗଳାନାଂ ।

ବିରଜା କ୍ଷେତ୍ର ।

ବିରଜା କ୍ଷେତ୍ର ବିଷୟରେ କିଛି ଲେଖିବା ପୂର୍ବରୁ ଆଜିକାଲି କେତେକ ଲୋକଙ୍କର ସ୍ୱପନରେ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ଏ ବିଷୟରେ ପଦେ ଅପେ ଲେଖିବା ପ୍ରଥମେ ଆବଶ୍ୟକ । ପାଠକ ମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସ୍ୱପନୀମୁରକ୍ତି, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି, ବିରଜାଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ଓ କ୍ଷେତ୍ରର ମହାତ୍ମ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନାବଳ ବିଶ୍ୱାସ, ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଅନୁନିହିତ ନଥିଲେ ଏହି ପୁସ୍ତିକାର ବିଷୟ ଶୁଦ୍ଧ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ନ ପାରେ । ସୁତରାଂ ଖର କୌଣସି ପ୍ରକାର ଯୁକ୍ତିତର୍କର ସ୍ଥାନ ନ ଦେଇ ଧର୍ମପ୍ରାଣ ଓ ଭକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ବିରଜା କ୍ଷେତ୍ର ବିଷୟରେ କିଛି ଲେଖିବା ଓ ଉପଲବ୍ଧ କରିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ଓ ସ୍ମରଣୀୟ ।

ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଚରଣବତ୍ସା ନୈତିକତା ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଯେପରି ପ୍ରବଳ, ନିର୍ମଳ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ଆଦର୍ଶ ରଖିଥିଲା ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ସେହିପରି ନାହିଁ । କେତେକ ଲୋକଙ୍କର ଏ ଯୁଗରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଖୁବ୍ ଶିଥିଳ, ଦୁର୍ବଳ, ସ୍ୱଳ୍ପ ବାହ୍ୟାତ୍ମକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଜ୍ଞାନାତ୍ମକ ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଏ ଯୁଗରେ କେତେକ ଲୋକଙ୍କର ମଧ୍ୟ ନାସ୍ତିକଭାବ, ଦେବାଦେବୀ-

ମାନଙ୍କ ପୂଜାପ୍ରତି ଅନାସ୍ଥା ଭାବ ଓ ଅବିଶ୍ୱାସ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଏହାର କାରଣ ଯାହାଥାଉ ପଛକେ ଏଠାରେ ଏତିକି କହି ରଖିବା ଦରକାର ଯେ ଈଶ୍ୱର ଓ ଦେବାଦେବୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବା ଏହି ଦୁଇଟି କଥା ସଂସ୍କୃତି, ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସର୍ଗ ଦ୍ୱାରା ଜାତ ଓ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହାର ସଂସ୍କୃତି, ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସର୍ଗ ଭଲ ସେ ଈଶ୍ୱର ଆରାଧନାରେ ଦୃଢ଼ବିଶ୍ୱାସୀ ସ୍ଥାପନ କରେ ଓ ଯାହାର ସଂସ୍କୃତି କଳଙ୍କିତ, ସଂସର୍ଗ ଅସତ୍ ଓ ଯାହାର ଶିକ୍ଷା କୁନାର୍ଗରେ ପରିଚାଳିତ ସେ ଈଶ୍ୱରଭକ୍ତି ପ୍ରତି ଅନାସ୍ଥା ଅବିଶ୍ୱାସ ଓ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାଏ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବା ମୂଳରେ କୌଣସି ସନ୍ତୋଷଜନକ ଯୁକ୍ତି ବା ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ ନକର ଦେଖାଇ ନପାରି କେତେକ ଲୋକ ଆଜିକାଲି ନାନାପ୍ରକାର ମୂର୍ଖତାପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଚାର କରିବାର ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ।

ଆନ୍ତେମାନେ ଦେଖୁ ଛୁଁ ଓ ଶୁଣୁ ଛୁଁ ଓ ଯତ୍ନି ଛୁଁ ଯେ ପୃଥିବୀର ସବୁଧର୍ମ ବାଲମ୍ବୀମାନେ କି ହିନ୍ଦୁ କି ମୁସଲମାନ କି ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ସମସ୍ତେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତି । ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ ଓ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାର୍ଥ ସିଦ୍ଧି ପାଇଁ କାନ୍ତିର ବିକଳ ହୋଇ ଲୋକେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତି । ପ୍ରକୃତରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ କେହି କେବେ ଦେଖିଛନ୍ତି କି ? ଧ୍ରୁବ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ, ସୁଦାମା, ଅର୍ଜୁନ ପ୍ରଭୃତି ଭକ୍ତମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଖିଛନ୍ତି ଯାହା ଆମେ ଦୂରଣ, ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଗୀତା ଆଦି ପଢ଼ି ଜାଣିପା ସେମାନଙ୍କର ଭଗବତ୍ ଦର୍ଶନ କେବଳ ସେହିମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜ୍ଞାନ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁଭୂତି ଅଟେ । ଠିକ ସେହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭୂତି ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଅର୍ଜନ ହୋଇ ପାରିବା ସମ୍ଭବପରି କି ? ଉପରେକ୍ତ ଭକ୍ତ ବୃନ୍ଦାଙ୍କର ଭଗବତ୍ ଦର୍ଶନ ବିଷୟ ପଢ଼ିଲେ କାହାର କାହାର ଈଶ୍ୱର ଭକ୍ତି ଦୃଢ଼ତର

ଓ ବଳିଷ୍ଠ ହୁଏ ଏବଂ କାହାର କାହାରି ମନରେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବରେ ସନ୍ଦେହ ଜାତ ହୋଇଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ମନେହୁଏ ସତେ କଣ ଉକ୍ତ ଭକ୍ତମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଖିଥିଲେ ? ବିଶେଷତଃ ଆଧୁନିକ ରକେଟ ପରମାଣୁ ଯୁଗରେ ଅନେକଙ୍କର ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ସମୟରେ ଏହିପରି ସନ୍ଦେହ ଜାତ ହୋଇଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନ ବୋଲି ଜଣେ କେହି କଣ ସତରେ ଅଛନ୍ତି ? ଏ ଦେବାଦେବୀ କଣ ସତରେ ଅଛନ୍ତି ? ଏମାନେ ସବୁ କିଏ ? ଏମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଆମର ଧାରଣା କଣ କେବଳ ଗୋଟାଏ କଳ୍ପନା ପ୍ରସ୍ତୁତ ବା ପୁରୁଷାନୁ-କ୍ରମେ ଏହା ଗୋଟିଏ ଭ୍ରମାତ୍ମକ ପରମ୍ପରା । ଯଦି ଏମାନେ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଧରିଯାଏ ତେବେ ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ କଣ ? ଏମାନଙ୍କୁ ପୂଜା ଓ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ସତେ କଣ ଆତ୍ମ-ମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହୁଏ ? ଏ ପ୍ରକାର ସନ୍ଦେହ ଆକିକାଲି କେତେକ ଲୋକଙ୍କର ମନରେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଥାଏ କିନ୍ତୁ ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ପ୍ରକାଶିତ ନ ହୋଇ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନଭାବରେ ଥାଏ । ଏହି ପ୍ରକାର ସନ୍ଦେହ ଯୌବନ ସମୟରେ ଦେଖି ହୁଏ ଓ ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥାରେ ଓ ଦୁସ୍ଥ ଅବସ୍ଥାରେ ଏହା ଆଦୌ ରହେ ନାହିଁ । ଏପରି ସଙ୍କଟ ଅବସ୍ଥା-ରେ ଅନେକ ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ବା କୌତୁହଳ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ଯେ ଏସବୁ କଥାରୁ ପ୍ରକୃତ ରହସ୍ୟ କଣ ବା ପ୍ରକୃତ କଥା କଣ । ଭଗବାନଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ବ ସମ୍ମୁଖରେ ସନ୍ଦେହ ଦୋଳରେ ଅନ୍ତରାତ୍ମା ଝୁଲି ଝୁଲି କାଳକ୍ଷେପଣ କରିବା ଉଚିତ କିମ୍ବା ସ୍ୱାର୍ଥୀକ ହୋଇ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାର୍ଥ ସିଦ୍ଧିପାଇଁ ଦୁଃଖକଷ୍ଟରୁ ପରିହାର ପାଇବା ପାଇଁ ଭୟରେ ପରମ୍ପରା କ୍ରମେ ଗୋଟିଏ ଅନିଶ୍ଚିତ, ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ସନ୍ଦର୍ଭ ଧାରଣାର ଦାସ ଓ ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଖାଲି କଳ୍ପନାବର୍ଜ୍ୟରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ତାଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ନେବା ଉଚିତ କିମ୍ବା ଭଗବାନଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ବ ସମ୍ମୁଖରେ ସ୍ପଷ୍ଟ, ନିର୍ମଳ ଓ

ଦୃଢ଼ଧାରଣା ପ୍ରତିପୋଷଣ କରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ସଦାସର୍ବଦା ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ଉଚିତ କିମ୍ବା ଏସବୁ କିଛି ବିଶ୍ୱାସ ନକରି ପଶୁପକ୍ଷୀ-ଜଳ ଜୀବଙ୍କ ପରି ଜୀବନଯାପନ କରିବା ଉଚିତ । ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁ ପଦ୍ଧାତି ଶ୍ରେୟସ୍କର ଓ ଅନୁସରଣୀୟ ? ଏହି ପ୍ରକାର ସନ୍ଦେହ ଆଜିକାଲି ଯୁଗରେ କେତେକଙ୍କ ମନରେ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଥାଏ । ଏସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର ସମାଧାନ ଓ ଏ ପ୍ରକାର ସନ୍ଦେହର ଦୂରୀକରଣ ପାଇଁ କୌଣସି ମାଷ୍ଟର ବା ଗୁରୁର ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ । ଅଥବା ସ୍ୱଳ୍ପ-କଲେଜରୁ ବା ଧର୍ମଯାଜ୍ଞକଠାରୁ ବା ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଏ ଶିକ୍ଷା ହୁଏ ନାହିଁ । ଟିକିଏ ଧୀରଶ୍ଚିରଭାବରେ ଚିନ୍ତା କଲେ ଓ ନିଜର ଯୁକ୍ତି ଓ ବିବେକଶକ୍ତିର ଯଥାଯଥ ପରିଚ୍ଛେଦନା କଲେ ଆପେ ଆପେ ଏ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ସମାଧାନ ହୋଇଯାଏ ଓ ସନ୍ଦେହ ଦୂରୀଭୂତ ହୁଏ । ବିବେକ ଓ ଯୁକ୍ତିଶକ୍ତିକୁ ଆମର ପରମବନ୍ଧୁ ବୋଲି ପ୍ରଥମେ ଗ୍ରହଣକୁ ହେବ ଏବଂ ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକକୁ ଆମର କେବଳ ସହାୟକ ଓ ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ବୋଲି ମନେ କରିବାକୁ ହେବ । ଭଗବାନ ଆମର ଦୃଷ୍ଟି, ଜ୍ଞାନ ବା ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଅଗୋଚର ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ପ୍ରକୃତ ତଥ୍ୟ ଓ ସତ୍ୟତା ଆମେ ଆମର ବିବେକ ଓ ଯୁକ୍ତି ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଜାଣିପାରିବା । ବନ୍ଧ ପରିକର ହୋଇ ଶାଳ ଅବଶ୍ୟାସ କରି କେବଳ ବିତଣ୍ଡା ଯୁକ୍ତିତର୍କ କରି ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ଯେତେବେଳେ ଇଚ୍ଛା ସେତେବେଳେ ଯେ କୌଣସି ବିଷୟ ସୁବଧା ଅନୁସାରେ ସନ୍ଦେହ ବା ଅବଶ୍ୟାସ କରାଯାଇ ପାରେ ଏପରିକି ଅମୃତ ମୋର ବାପ କି ନା ବା ଅମୃତ ମୋର ପୁଅ କି ନା ଏକଥା ହିଁ ତର୍କଛଳରେ ଅବଶ୍ୟାସ କରାଯାଇ ପାରେ । କାରଣ ଏ ଲୋକଟି ମୋର ବାପ ବା ଏ ପିଲାଟି ମୋର ପୁଅ ଏ ବିଷୟରେ ସଠିକ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ, ନିଶ୍ଚିତ ଓ ଅଭ୍ରାନ୍ତ ପ୍ରମାଣ ଦୁନିଆଁରେ କେହି ଯୋଗାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ଏପରିକି ମା ଓ ବାପର ସାକ୍ଷ୍ୟ ବା ସ୍ତ୍ରୀର

ସାକ୍ଷ୍ୟ ଯୁକ୍ତିବଳରେ ଅଗ୍ରାହ୍ୟ ହୋଇପାରେ । ତଥାପି ଦୁନିଆଁରେ ଏ ମୋର ବାପ ସେ ମୋର ପୁଅ ଇତ୍ୟାଦି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରାଯାଇ ପରସ୍ପର ସହିତ ପରିଚୟ ରୁଲିଛି । ଏହିପରି ପରିଚୟ ଓ ଜ୍ଞାନ କୌଣସି ଇନ୍ଦ୍ରିୟାବଳୀର ଦ୍ଵାରା ଅର୍ଜନ କରାଯାଏ ନାହିଁ । ପାରି-ପାର୍ଶ୍ଵିକ ସମ୍ପର୍କ ଘଟଣାବଳୀ ଓ ଜୁଟାଜିତ ଜ୍ଞାନର ସମନ୍ୱୟରେ ପର୍ଯ୍ୟଲେଚନା କରି ନିଜର ଯୁକ୍ତି ଓ ବିବେକ ଶକ୍ତିର ପରିଚାଳନା କରି ଏହିପରି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଓ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନିର୍ଭୁଲ ଭାବରେ କରାଯାଇ ପାରେ । ସେହିପରି ଭଗବାନଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ଵ ଓ ସୃଷ୍ଟିରେ ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତୃତ୍ଵ ନାନା ଉପାୟରେ ନିର୍ଭୁଲଭାବରେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରାଯାଇ ପାରେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ କଥା ବିଚାର କରାଯାଉ, କୌଣସି ଭ୍ରମଧାରଣା ଚରକାଳ ମନୁଷ୍ୟଜାତି ମନରେ ଭିଷ୍ଟ ରହିପାରେ ନାହିଁ । ଭ୍ରମଧାରଣା ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ୫ ବର୍ଷ ୧୦ ବର୍ଷ, ୨୦ ବର୍ଷ, ବା ୧୦୦ ବର୍ଷ ବା କେତେ ପୁରୁଷ ମନୁଷ୍ୟ ଜାତିମନରେ ରହିପାତର ଓ ଫଳସ୍ଵରୂପ ପରେ ସଂଶୋଧିତ ଓ ମାର୍ଜିତ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଭ୍ରମଧାରଣା ପୁରୁଷାନୁକ୍ରମେ ହଜାର ହଜାର କର୍ଷ ବ୍ୟାପୀ ବିଶେଷତଃ ସୁଶିକ୍ଷିତ ସଭ୍ୟଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଭିଷ୍ଟ ରହି-ଥାରେ ନାହିଁ, ନିଶ୍ଚୟ ଦିନେ କେବେ ହେଲେ ସଂଶୋଧିତ ଓ ପରିମାର୍ଜିତ ହୁଏ ।

ଭଗବାନ୍ ବୋଲି ଯଦି କେହି ନଥାନ୍ତେ ବା ନାହାନ୍ତି ତେବେ ଆଦିମୟୁଗରୁ ଏହି ବୈଜ୍ଞାନିକ ପରମାର୍ଥ ଯୁଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାର୍ବ-ଜଗତରେ କୋଟି କୋଟି ସଂଖ୍ୟାରେ କି ହିନ୍ଦୁ କି ମୁସଲମାନ, କି ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କରେ କିଏ ମନ୍ଦିରରେ କିଏ ଗିର୍ଜାରେ କିଏ ମସଜିଦ୍ରେ କିଏ ନିର୍ଜନ ଅରଣ୍ୟରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା ଓ ପୂଜା କରୁଥାନ୍ତେ ବା କରନ୍ତେ କାହିଁକି ? ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷବ୍ୟାପୀ ଗୋଟାଏ ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ମନୁଷ୍ୟ

ସମାଜରେ ସବୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସଂଶୋଧିତ ହୋଇ ନ
ପାରି ଚରକାଳ ରାଜତ୍ବ କରି ରହିପାରେ କି ? ଖୁବ୍ ସୁଶିକ୍ଷିତ
ଲୋକ; ବୈଜ୍ଞାନିକ, ଜ୍ଞାନ ପଣ୍ଡିତ, ରୁଷି, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ, ନେତା,
ନରହନ୍ତା, ବ୍ୟାଧି, ଚୋର, ଡକ୍ଟର, ମୂର୍ଖ, ଅସହାୟ ଓ ସମାଜର
ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା ଓ ପୂଜା କରିବା
ପାଇଁ କୌଣସି ବାଧ୍ୟବାଧକତା ମର୍ମରେ ଆଇନ୍‌ଜାନୁନ ନଥିଲେ
ସୁଦ୍ଧା ସ୍ବେଚ୍ଛାପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ ସ୍ବତନ୍ତ୍ରଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ
ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତେ କାହିଁକି ? ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ବା ଭୁଲଧାରଣା ଯୁଗ
ଯୁଗ ଧରି ସଂସାରକ ରୋଗସ୍ବରୂପେ ଜନସମାଜର ମନକୁ ଗ୍ରାସ କରି
ରହିପାରେ କି ? ବୈଜ୍ଞାନିକଯୁଗର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜର୍ମାନିଶ୍ଚର ହିଟଲର
ଚମକପ୍ରଦ ଭୟାବହ ଓ ମାରମୂଳ ମାରଣାସ୍ତ୍ରରେ ଯୁଦ୍ଧକରି ଲକ୍ଷ
ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କୁ ପିମ୍ପୁଡ଼ିଭଲିଆ ମାରି ଦେଉଥିଲେ କିନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରତ୍ୟହ
ଦୁଇ ଥର ଛଣ୍ଡିରଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶ-
ମାନଙ୍କରେ ବହୁ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ନେତୃସ୍ଥାୟୀ ଲୋକେ ଛଣ୍ଡିରଙ୍କୁ
ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲେ ଓ କରନ୍ତି । ଆମ ଦେଶର ପିତା ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ
ନେତା ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କଥା କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ସେହି
ଭଗବାନଙ୍କର ଜଣେ ପରମ ଭକ୍ତ ଥିଲେ । ସୁତରାଂ ଏସବୁ କଥା
ବିଚାର କରି ନିର୍ଭୁଲବଦ୍ଧେ କୁହାଯାଉ ପାରେ ଯେ ଭଗବାନଙ୍କ
ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ଓ ବିଶ୍ୱାସ କଦାପି ଭୟଧାରଣା ନୁହେଁ । ଯଦି ଏହି
ଗୋଟିଏ ଭ୍ରାନ୍ତଧାରଣା ହୋଇଥାନ୍ତା ତେବେ ଏହା ଆଦମ ଯୁଗର
ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଦାପି ମାନବ ଜାତିର ଚିତ୍ତରେ ପ୍ରବଳ ଭାବରେ ରାଜ
କରି ରହି ପାରି ନଥାନ୍ତା । ଅତଏବ ଭଗବାନ ନିଶ୍ଚୟ ଅଛନ୍ତି ।
ସେ ସଦା ସର୍ବଦା ମାନବ ସମାଜର ଚିତ୍ତରେ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଓ ବିଦ୍ୟ-
ମାନ ଅଛନ୍ତି । କମ୍ପାସର ମୂଳର ଅଗ୍ରଭାଗ ସର୍ବଦା ଉତ୍ତର ଦିଗକୁ
ରହିଲା ପରି ମନୁଷ୍ୟ ଶରୀରରେ ଭଗବାନଙ୍କର ସତ୍ତା ସବୁବେଳେ

ସେହି ଭଗବାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଧାବିତ, ଉଦ୍‌ଘିଷ୍ଟ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସୁତରାଂ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ମନୁଷ୍ୟର ଗୋଟାଏ ସହଜାତ ଓ ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରକୃତି । ଯୋନାହିୟା ସମ୍ପାଦନ; ଶୁଧା ଭୃଷା ନିବାରଣ ଯେପରି ଗୋଟିଏ ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରକୃତି ସେହିପରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର ଗୋଟିଏ ସହଜାତ ପ୍ରକୃତି ଅଟେ । ଏଥିପାଇଁ କୌଣସି ଗୁରୁ ବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଆଦେଶ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ବା ଉପଦେଶ ଲୋଡ଼ା ହୁଏ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ନାସ୍ତିକ ବୋଲି ସମାଜରେ ଉଣ୍ଡିମ ବଜାନ୍ତି ସେମାନେ ଛଦ୍ମା ଓ ମିଥ୍ୟା ଭାଷୀ ଅଟନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଈଶ୍ୱର ବିସ୍ୱାସ ବାସ୍ତବରେ ଅନ୍ତନିର୍ହୀତ ଓ ଲୁକାୟିତ ଥାଏ ।

ଭଗବାନ ପ୍ରକୃତରେ ଅଛନ୍ତି କି ନାହାନ୍ତି ବା ଏହା କେବଳ ଗୋଟାଏ କଳ୍ପନାର ବସ୍ତୁ । ଏ ବିଷୟଟି ଯଥାର୍ଥରେ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବାପାଇଁ ଉପରେକ୍ତ ପ୍ରକାରରେ ଗୋଟାଏ ସାଧାରଣ କଥା ମାତ୍ର କୁହା ଗଲା, ଅର୍ଥାତ୍ ଅଜ୍ଞ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଏହି ପରମାତ୍ମା ରକେଟ୍ ଯୁଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜରେ ବିଜ୍ଞ ପଣ୍ଡିତ ରୁଷି ସନ୍ନ୍ୟାସି ଠାରୁ ଯୌରମ୍ଭ କର ହିଟଲର, ମୁସୋଲିନି ଓ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷ କ୍ୟାପ୍ଟି ଲୋକମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲେ ଓ କରୁଅଛନ୍ତି । ଅତଏବ ଭଗବାନ ନିଶ୍ଚୟ ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ପଣ୍ଡିତମାନେ କହନ୍ତି ଧର୍ମସ୍ୟ ଚତୁର୍ଥାନ୍ତଃ ଗୁହାୟାଂ ମହାଜନୋ ଯେନ ଗତଃ ସ ପଞ୍ଚା ।

ଇଏ ହେଲା ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାର ଚିନ୍ତାଧାରା ବା ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାର ଯୁକ୍ତି ଓ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ କଥା ବିଚାର କରନ୍ତୁ । ଧରନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ଜନ ଶୂନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ କେତେ ଗୁଡ଼ଏ ଟେବୁଲ ଚେୟାର ବେଞ୍ଚ ସୁସଜ୍ଜିତ ଓ ଶୁଙ୍ଖଳିତ ଭାବରେ ରହିଅଛି । ସେହି ସ୍ଥାନକୁ ଦେଖି ଆପଣ କଣ ଭାବିବେ ? ନିଶ୍ଚୟ ଭାବିବେ ଯେ

ଏପରି ସୁସଜ୍ଜିତ ଓ ଶୁଷ୍କଳିତ ଭାବରେ କେହି ଲୋକ ବା କୌଣସି
 ଶକ୍ତି ଏଗୁଡ଼ିକ ଏପରି ନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନରେ ସଜାଇ ରଖିଛି । ନିଜର
 ବହୁ ଦକ୍ଷିଣତା ଓ ଯୁକ୍ତି ଶାସ୍ତ୍ର ଦ୍ଵାରା ଏହିପରି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ନିଶ୍ଚୟ
 ଉପମାତ ହେବେ । ସେହିପରି ଭଗବାନଙ୍କର ଅସ୍ଥିତ ଓ କର୍ତ୍ତୃତ୍ଵ
 ଶାସ୍ତ୍ର କୌଣସି ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ନେଇ କୌଣସି ଗୁରୁର ଉପଦେଶ
 ଗ୍ରହଣ ନକରି ଆମର ଏହି ବିଶାଳ ପ୍ରକୃତିର ଘଟଣାବଳି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
 ବେକ୍ଷଣ ଓ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରି ଉତ୍ତରଙ୍କ ଅସ୍ଥିତ ଓ କର୍ତ୍ତୃତ୍ଵ
 ବୁଝି ପାରିବେ । ଦେଖୁ ଥିବେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ସକାଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ବ
 ଦିଗରେ ଉଦୟ ହୋଇ ଜଗତର ଲୋକଙ୍କୁ ଆଲୋକ ପ୍ରଦାନ କରି
 ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ ଅସ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ରାତିରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଓ
 ତାରକା ମାନେ ଆଲୋକ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ଓ କରୁଛନ୍ତି, ଏଥିରେ
 କେବେ କୌଣସି ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହୁଏ ନାହିଁ । ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଜାତିରେ ଭିନ୍ନ
 ଭିନ୍ନ ଫଳ ଫୁଲ ଠିକ୍ ନିୟମିତ ଭାବରେ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ
 ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଛି । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ଗ୍ରୀଷ୍ମ, ବର୍ଷା, ଶରତ, ଶୀତ
 ବସନ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ଋତୁର ଆବର୍ତ୍ତାବ ଓ ଚିତ୍ରେଭାବ ଦେଖା ଯାଉଛି,
 ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀ ଗର୍ଭରୁ ଠିକ୍ ମନୁଷ୍ୟ, ଗାଈ ଗର୍ଭରୁ ବାହୁସ, ମାଛ
 ଗର୍ଭରୁ ମାଛ, ଆମ୍ବ ଟାକୁଆରୁ ଆମ୍ବଗଛ, ପଶ୍ୟ ମଞ୍ଜିରୁ ପଶ୍ୟ
 ଗଛ, ଏହିପରି ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ପ୍ରାକୃତିକ ଘଟଣା ସବୁ ଖୁବ୍ ଶୁଷ୍କଳିତ
 ଓ ନିୟମିତ ଓ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଭାବରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଉଅଛି । କେବେ
 କୌଣସି ଘଟଣାର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ବା ଅନ୍ୟଥା ହୁଏ ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍
 ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀ ଗର୍ଭରୁ ମାଛ, ଆମ୍ବ ଟାକୁଆରୁ ପଶ୍ୟ କଦାପି ଉଦ୍ଭବ
 ହୁଏ ନାହିଁ, ହେବ ବି ନାହିଁ । ଚମ୍ପା ଫୁଲର ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ସୌରଭ
 ମଲ୍ଲୀଫୁଲର ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ସୌରଭ, ଅପରାଜିତା, ଚନ୍ଦ୍ରଶୀ, ମନ୍ଦାର
 ଇତ୍ୟାଦି ବହୁ ପ୍ରକାର ଫୁଲ ଗୁଡ଼ିକର ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ସୌରଭ ସତତ
 ଓ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଅର୍ଥାତ୍ ଯେପରି ହେବାର କଥା ଠିକ୍ ସେହିପରି

ହେବ । ଏଥିରେ ଟିକିଏ ଅନ୍ୟଥା ବା ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହୁଏ ନାହିଁ । ନିମ୍ବର ସ୍ବାଦୁ ପିତା, ତେଲୁଳର ସ୍ବାଦୁ ଆମ୍ବିଳା, ଆମ୍ବ ପଣସର ସ୍ବାଦୁ ମିଠା, ଏହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦାର୍ଥର ସ୍ବାଦୁ ଆପେ ଆପେ ଛାଏଁ ଛାଏଁ ଯେମିତି ହେବାର କଥା ସେମିତି ହେବ ଓ ନିଶ୍ଚୟ ଦେବ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ବାଘ ଓ ହାତ ଜନ୍ମଠାରୁ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବଜନ୍ତୁ ମାରି ସେମାନଙ୍କର ମାଂସ ଖାଇ ଜୀବନ ଧାରଣ କରିବେ, ସେମାନେ ଫଳ ମୂଳ ଇତ୍ୟାଦି ଖାଇବେ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏହା ଗୋଟିଏ ବିଷୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଜଳଜୀବମାନେ ମହା ସମୁଦ୍ରରେ ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରକୁ ଖାଇ ଜୀବନ ଧାରଣ କରିବେ । ଏହା ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନଧାରଣାର ଗୋଟିଏ ବିଚିତ୍ର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ-ଜନକ ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଶିଶୁ ବା ଶାବକ ଭୃତ୍ୟସ୍ତରେ ଜନ୍ମ ହେବାମାତ୍ରେ ମାତୃ ସ୍ତନରେ ବା ପିତାରେ ଦୁଗ୍ଧର ସମ୍ପର୍କ ହୁଏ । ସେହି ଦୁଗ୍ଧ ଶିଶୁ ଓ ଶାବକର ଜୀବନ-ଧାରଣାର ପ୍ରଧାନ ଖାଦ୍ୟ ଓ ଅବଲମ୍ବନ ଏହାକୁ ଯୋଗାଇ ଦିଏ କିଏ ? ଏହାକୁ ଗୋଟିଏ ବିଷୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଗର୍ଭରେ ଶିଶୁର ଅତ୍ୟୁଦୟ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗର ସମ ବିକାଶ ଏହା କିପରି ହୁଏ ବିଜ୍ଞାନର ଅବୋଧ୍ୟ । ଏହା କରେ ବା କରାଏ କିଏ ? ଏସବୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାର ପ୍ରାକୃତିକ ଘଟଣା ଖଞ୍ଜି ଛି କିଏ କରୁଛନ୍ତି କିଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟର ତ ଜଣେ କର୍ତ୍ତା ଥାଏ । ଏହାକୁ ଘଟଣା ଏହି ବିଚିତ୍ର ଏବଂ ବିଷୟ କର ବ୍ୟବସ୍ଥାର ବା କାର୍ଯ୍ୟର କେହିତ ଜଣେ କର୍ତ୍ତା ଥିବେ । ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି ଗୋଟାଏ ନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ଓ ଶୁଖିଲା ସ୍ଥାନ ବା ପ୍ରକୋଷ୍ଠଟିଏ ଦେଖିଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ବୁଝାଯିବ ଯେ କୌଣସି ଲୋକ ବା କୌଣସି ଶକ୍ତି ଏପରି ଶୁଖିଲା ଓ ସାଜସଜ୍ଜାର କର୍ତ୍ତା ବା କାରଣ । ସେହିପରି ଏ ବିଶ୍ୱଜଗତରେ ସହସ୍ର ପ୍ରକାର ପ୍ରାକୃତିକ ଘଟଣା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ ପେୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା, ପ୍ରାକୃତିକ

ବିଭବର ଚମତ୍କାର ସମ୍ପର୍କପ୍ରୟୋଗୀ ଅତ୍ୟୁଦୟ ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ବିସ୍ମୟକର ପ୍ରକଟନ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଶୋଭା ଓ ସୌରଭର ବିଭିନ୍ନ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରକାଶ ଓ ବିକାଶ ଏ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକର କର୍ତ୍ତା କିଏ ? ନିଷ୍ପତ୍ତି କୌଣସି ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଏଗୁଡ଼ିକ ସବୁ ସୃଷ୍ଟି ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ଓ ପରିଚାଳିତ ହେଉଅଛି । ସେହି ଶକ୍ତିକୁ ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜରେ କେତେକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଭଗବାନ୍ ବୋଲି କହନ୍ତି କେତେକ ଆଲ୍ଲା ବୋଲି କହନ୍ତି ଓ କେତେକ ଗର୍ଭ ବୋଲି କହନ୍ତି, ହିନ୍ଦୁମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ପରମେଶ୍ୱର ବୋଲି ମାନନ୍ତି, ମୁସଲମାନମାନେ ଆଲ୍ଲାଙ୍କୁ ଆକ୍ବର ବୋଲି (ସବୁଠୁ ବଡ଼) ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନମାନେ ଗର୍ଭ ଇଜ୍ ଗେଟ୍ ବୋଲି କହନ୍ତି ଓ ସେହିପରି ଭାବ ପୂଜା ଓ ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତି । ଏହା ଗୋଟିଏ ଅତି ସାଧାରଣ ସରଳ ଓ ଯଥାର୍ଥ ଯୁକ୍ତି ଓ ବିବେକ ସମ୍ମତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅଟେ ।

ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ କେତେକ ଲୋକଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଓ ନୈତିକତା ଅନ୍ତରାଶରେ ଅଜ୍ଞାନତା ବଶତଃ ନିମ୍ନ ସ୍ତରକୁ ଖସି ଯାଉଥିବାରୁ ଓ ଫଳରେ ସେହି ଲୋକମାନଙ୍କର କୁପ୍ରଭାବରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସରଳ ଲୋକମାନେ ପ୍ରଭାବିତ ହେଉଥିବାରୁ ଓ ତତ୍-ଜନିତ ସମାଜର ଦୁଃଖଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦୃଢ଼ି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିବାରୁ ଉକ୍ତ ଦୁର୍ଗତି ଓ ଅଧୋଗତିର ଅନ୍ତରାଶ ରୋକିବା ପାଇଁ ଏସବୁ କଥା ଆରମ୍ଭରେ ଲେଖାଗଲା ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଓ ଚର୍ଚ୍ଚିତ୍ୱ ବିଷୟରେ କିଛି ପାଠ ନପଢ଼ି ଗୁରୁମୁଖୀ ନ ହୋଇ କିପରି ସ୍ଥୂଳ ଭାବରେ ଓ ସହଜରେ ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଇ ପାରେ ତାହା ସଂକ୍ଷେପରେ ଲେଖାଗଲା । ଏହିପରି ଭୂର ଭୂର ପ୍ରମାଣ ଓ ଅକାଟ୍ୟ ଯୁକ୍ତି ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ।

ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ ହିନ୍ଦୁଜାତିର ନୈତିକତା ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଧାରଣା ଓ ଜ୍ଞାନ ଖୁବ୍ ମାର୍ଜିତ ଓ ଉନ୍ନତ

ଓ ସେମାନଙ୍କର ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଚିନ୍ତାଧାରା ଖୁବ୍ ପରିପକ୍ୱ ଓ ସୁଗଢ଼ର ଅଟେ । ଶ୍ରୀକ୍ଷିଆନ ଓ ମୁହୂର୍ତ୍ତମାନଙ୍କର ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର । ଯଥା ବାଇବେଲ ଓ କୋରାନ କିନ୍ତୁ ହିନ୍ଦୁ ଜାତିର ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ଧର୍ମସମ୍ବନ୍ଧରେ ରଚନା ଅସଂଖ୍ୟ । ଗୁରୁ ବେଦ, ବେଦାଙ୍ଗ, ଉପନିଷଦ, ସ୍ୱାସ୍ତି, ସଂହିତା ସାଖ୍ୟ, ନ୍ୟାୟ, ପୁରାଣ, ଗୀତା, ଭଗବତ, ସ୍ତବ ପ୍ରୋତ୍ସାହ, କବଚ, ମନ୍ତ୍ର ଏସବୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶାଳ ରଚନା-ସମୁଦ୍ର ପରି ।

ମନୁଷ୍ୟଜାତିର ଚିନ୍ତାଧାରା ନିଶ୍ଚୟ ମନୁଷ୍ୟୋଚିତ ହେବ ଏବଂ ତାହା କଦାପି ଅମାନୁଷିକ ବା ଅତିମାନବିକ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜା ଓ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲ୍ଲତେଲେ ସକାଳୁ ଦାନ୍ତକାଠି ପାଣିଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ରାତିରେ ଶୋଇବା ଓ ବଞ୍ଚିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାବତ୍ତୟ ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ କଳ୍ପନାଶାଳୀରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ପୁରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସକାଳୁ ଉଠାଇବା, ଦାନ୍ତ କାଠି ପାଣି ଦେବା ଇତ୍ୟାଦି କାର୍ଯ୍ୟଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପହଞ୍ଚି ପଡ଼ିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ କୁରାଯାଏ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷମର ସେବାପାଇଁ ସେବକ ଓ ସେବକଙ୍କର ଜାଗିର ଜମି ବନ୍ଧା ଥାଏ । ପଣ୍ଡିତମାନେ କହନ୍ତି “ଯଥା ଦେହେ ତଥା ଦେବେ ।” ଏହିପରି କଳ୍ପନାର ବଂଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ କୌଣସି କୁଟୁମ୍ବିକା ପରିବାର ଏକମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ପୁରୁଷ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିଚାଳିତ ଓ ପରିପାଳିତ ହେବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । ଏହି ସଂସାର ରୂପକ ବିଶାଳ ପରିବାରରେ ଏକମାତ୍ର ଭଗବାନ ମହାପୁରୁଷଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ପାଳନକର୍ତ୍ତା ବୋଲି ଭାବିବା ନିଶ୍ଚୟ ଅଧୌକ୍ତିକ ହେବ । ଏଥିପାଇଁ ହିନ୍ଦୁଜାତି ସେହି ମହାପୁରୁଷ ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ଶକ୍ତି ସ୍ୱରୂପିଣୀ ପ୍ରକୃତି ଦେବୀ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଓ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଯଥାର୍ଥରେ କଳ୍ପନା କରିଅଛନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍

ଧୃରୁଷ ଓ ପ୍ରକୃତ ଉଭୟଙ୍କ ସହଯୋଗରେ ଏ ବିଶ୍ୱସ୍ତସାର ରୂପକ
ବିରାଟ ପରିବାର ସୃଷ୍ଟି ଓ ପରିଚାଳିତ ହୁଏ; ସେହି ମହାପୁରୁଷ
ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଜନକ ଓ ସେହି ଶକ୍ତି ସ୍ୱରୂପିଣୀ ପ୍ରକୃତ ଆତ୍ମମାନ-
ଙ୍କର ଜନନୀ ବା ଆଦିମାତା । ହିନ୍ଦୁଜାତି ନିଜର ସାଧାରଣ
ପାଞ୍ଚବିଧ ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ କାମନା ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେହି ମହାପୁରୁଷଙ୍କୁ ସହସ୍ର
ନାମରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତି ଓ ଶକ୍ତି
ସ୍ୱରୂପିଣୀ ଆଦିମାତାଙ୍କୁ ସହସ୍ର ପ୍ରକାର ନାମରେ ବର୍ଣ୍ଣନା
କରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତି । ଦେବା-ଦେବୀଙ୍କର କଳ୍ପନା
ଓ ପୂଜା ଏହି କଳ୍ପନା ଭିତ୍ତିରେ କରାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ମନେ
ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ ଆକାଶରୁ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟୋପାରେ ବର୍ଷାବନ୍ଧୁ
ପଡ଼ି ବୃହତ୍ ନଦୀ ରୂପରେ ଶେଷରେ ଯେପରି ସମୁଦ୍ରରେ ପଡ଼େ
ସେହିପରି ଯେଉଁ ଦେବାଦେବୀଙ୍କୁ ଯେପରି ପ୍ରକାରରେ ଓ ଯେ
କୌଣସି କାମରେ ମନୁଷ୍ୟଜାତି ପୂଜା ବା ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତି ତାହା
ସେହି ମହାପୁରୁଷ ଉଗବାନ ଓ ଆଦିମାତାଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମର ପୂଜା ଓ
ପ୍ରାର୍ଥନା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯିବ । ଆକାଶରୁ ପତିତ ଗୋପୁ-
ରାଗଚ୍ଛତ୍ର ସାଗର ସର୍ବଦେବ ନମସ୍କାର କେଶବ ପ୍ରତିଗଚ୍ଛତ୍ର ।
ଆଦିମାତା ପ୍ରକୃତ ଦେବୀ ଅନ୍ୟ କେହି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନୁହନ୍ତି, ସେ ହେଉ-
ଛନ୍ତି ସେହି ମହାପୁରୁଷଙ୍କର ଶକ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରକୃତିରୁ ନିର୍ମଳ
ଯେପରି ଜଡ଼ ଓ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ପାଗଳ ହୁଏ, ଓ ବୋକା ସେହିପରି
ପ୍ରକୃତିବିଘ୍ନ ସେହି ମହାପୁରୁଷ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ସମ୍ପାଦନରେ ଅକ୍ଷମ ।
ଅତଏବ ପୁରୁଷ ଓ ପ୍ରକୃତ ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ, ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ, ଅଭିନ୍ନ ଓ
ସମୁକ୍ତ ଅଟନ୍ତି ।

ସନ୍ତାନମାନେ ପିତାମାତାଙ୍କୁ ଭକ୍ତି କରନ୍ତି ସତ କିନ୍ତୁ ସେ-
ମାନେ ମାକୁ ବାପ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଭଲ ଗ୍ରାନ୍ତି । କାରଣ ମା
ସ୍ୱାଭାବିକ ସ୍ନେହଶୀଳା ଓ ସନ୍ତାନ ବଞ୍ଚଣା ଓ ଆଦୃଷିତା, ପୁଅପୁଅ

କଥା, ସେମାନଙ୍କର ଆପତ୍ତିଓଜର ବାପାଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ମା ଶୀଘ୍ର କର୍ତ୍ତୃପାତ କରନ୍ତି, ପୁଅଟିଅ ଅଟେ କଲେ ବା ଅବାଧ ହେଲେ ବା ଜିଦିଗୋର ହେଲେ ଓ ମା ପାଖରେ ବିକଳ ହୋଇ କାନ୍ଦିଲେ ସନ୍ତାନବତ୍ସଳା ଜନମର ହୃଦୟ ଚଳିଯାଏ । ଏଣୁ ଦେବୀ ଭାଗ-ବତରେ ଓ ତନ୍ତ ଶାୟରେ ଉପଦେଶ ଅଛି ଯେ ଶକ୍ତି ସ୍ଵରୂପିଣୀ ମାକୁ ସବୁବେଳେ ଡାକିବା ଉଚିତ, ସେ ପୁଅଟିଙ୍କ କଥା ଶୁଣିବାକୁ ସବୁବେଳେ ଉଦ୍ଧୃଷ୍ଟ ଓ ଉଦ୍‌ଘ୍ରୀବ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଆଦିମାତା, ଆଦ୍ୟାଶକ୍ତି ଓ ଜଗଜ୍ଜନନୀ, ସେ ପୁଅଟିଅଙ୍କ କଥା ଝଟ୍ ଶୁଣନ୍ତି । ସେ ଏ ସାର ସୃଷ୍ଟିର ଶକ୍ତିର ଅଧାର ଅଭୟଦାତ୍ରୀ, କରୁଣାମୟୀ ଓ କାତରବତ୍ସଳା ।

ଏହି ଆଦିମାତା ଓ ଆଦ୍ୟାଶକ୍ତି ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ନିଜର ଭକ୍ତ ବତ୍ସଳ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଆତ୍ମ-ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ବୋଲି ପୁରାଣ ମାନଙ୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ମାର୍କଣ୍ଡ ପୁରାଣରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି ଯେ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବବୃନ୍ଦ ଯେତେବେଳେ ଶୁନ୍ଦ ନିଶୁନ୍ଦ, ମହିଷାସୁର ପ୍ରଭୃତି ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ ହେଲେ ସେତେବେଳେ ଅନ-ନ୍ୟୋପାୟ ହୋଇ ସେମାନେ ଏହି ଆଦ୍ୟାଶକ୍ତି ଆଦିମାତାକୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ଜଗଜ୍ଜନନୀ ଦେବତାମାନଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ବିନ୍ଦୁ ନାଶ କରିଥିଲେ ଓ ଶେଷରେ ଦେବତା ମାନଙ୍କୁ କହିଥିଲେ “ମୁଁ ତୁମ ମାନଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ମୁଗ୍ଧ ହେଲି ତୁମ୍ଭେମାନେ କି ବର ମାଗୁଛ ମାଗ” ବିପ୍ଳବୀ ସିଦ୍ଧଶାଃ ସର୍ବେ ଯଦସ୍ମତ୍ତୋଭବାଞ୍ଛିତଂ (ଚଣ୍ଡି) ଦଶ-ରଥଙ୍କର ପୁତ୍ର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କର ବନବାସ ସମୟରେ ଏହି ଆଦି-ମାତାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ପ୍ରଗାଢ଼ ଭକ୍ତିରେ ପୂଜାକରି ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରିଥିଲେ, ଯେତେବେଳେ ସୁର ଓ ଅସୁରମାନେ ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନ କଲେ ଯେତେ ବେଳେ ଏହି ଆଦିମାତା କ୍ଷୀରସମୁଦ୍ରରୁ ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ଵରୂପେ ଆତ୍ମ

ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ପିତାମହ ବ୍ରହ୍ମା ବୈତରଣୀକୁଳରେ ଏହି ଯାଜି-
ପୁରରେ ମହାଯଜ୍ଞ ଅନୁଷ୍ଠାନ କଲବେଳେ ଗାର୍ହପତ୍ୟ ନାମକ ଅଗ୍ନି
କୁଣ୍ଡରୁ ଏହି ଆଦିମାତା ବିରଜା ରୂପରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ
ଏହି ସେହି ଶକ୍ତିସ୍ୱରୂପିଣୀ ଆଦିମାତା ମଧ୍ୟେ-ମଧ୍ୟେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୂପରେ
ଆକର୍ଷଣ ହେବାର ଓ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିବାର ପୁରାଣରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ
ଅଛି । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଯଜ୍ଞ ସମୟରେ ଯାଜିପୁରରେ ବିରଜା ନାମରେ
ଆଦିମାତାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଯୋଗୁଁ ଏହି ଯାଜିପୁରକୁ ବିରଜା କ୍ଷେତ୍ର
କୁହାଯାଏ । ଭାରତର ୫୧ଟି ପୀଠସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟରେ ଯାଜିପୁର
ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ପୀଠ ଓ ଘାଟଭୂମି ଅଟେ । ଏଠାକୁ ପ୍ରତିବର୍ଷ ବହୁ
ସଂଖ୍ୟାରେ ନେପାଳ; ଭୂଟାନ, ବଙ୍ଗ, ଆସାମ ପ୍ରଭୃତି ଉତ୍ତରାଞ୍ଚଳରୁ
ଯାତ୍ରୀମାନେ ଆସି ବୈତରଣୀରେ ସ୍ନାନ ଦାନ କରି ବିରଜାଦେବୀଙ୍କର
ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ୪ଗୋଟି ପୁରାଣ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଘାଟ ଅଛି
(୧) ପୁରା (ବିଷ୍ଣୁକ୍ଷେତ୍ର) (୨) କୋଣାର୍କ (ଅର୍ଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ର)
(୩) ଭୁବନେଶ୍ୱର (ହରିକ୍ଷେତ୍ର) ଓ (୪) ଯାଜିପୁର, (ବିରଜାକ୍ଷେତ୍ର)
ଯାଜିପୁରକୁ ପାଞ୍ଚକ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଯାଜିପୁରକୁ ବିରଜା
କ୍ଷେତ୍ର ଛଡ଼ା ଯଜ୍ଞକ୍ଷେତ୍ର ଓ ନାଭିକ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ ।

ଏହି କ୍ଷେତ୍ରକୁ ବିରଜାକ୍ଷେତ୍ର କହିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଏହିଯେ
ପିତାମହ ବ୍ରହ୍ମା ଯାଜିପୁରସ୍ଥ ବୈତରଣୀ ନଦୀ ତଟରେ ଗୋଟିଏ
ବିଶାଳ ଯଜ୍ଞର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିଥିଲେ । ଏହି ଯଜ୍ଞକୁ ହରି ହର,
ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବଦୂତ, ବ୍ରହ୍ମା, ଦେବସି, ସିଦ୍ଧଗର୍ଭାଦି ଅନୁର ଦେବ
ଆସିଥିଲେ । ଏହି ଯଜ୍ଞର ଗାର୍ହପତ୍ୟ ଅଗ୍ନିକୁଣ୍ଡରୁ ଜ୍ୟୋତିଷ୍ମତୀ
ସ୍ୱରୂପା ବିରଜାଦେବୀ ଦଶଦିଗ ଉଦ୍ଭାସିତ କରି ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେ ।
ଏପରି ଆକର୍ଷଣ ଆବିର୍ଭାବରେ ସମସ୍ତେ ଚକିତ ଓ ଚମତ୍କତ ହୋଇ
ଦେବୀଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ପିତାମହ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସ୍ମୃତି ଓ ଭକ୍ତିରେ
ଦେବୀ ସୁପ୍ତସନା ହୋଇ ଏହି ସ୍ଥାନରେ ଅଧିଷ୍ଠାଣୀ ଦେବୀ ରୂପେ

ତାଙ୍କର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ରହିବ ବୋଲି ବର ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ସେଥି ପାଇଁ ଏହି କ୍ଷେତ୍ର ବିରଜାକ୍ଷେତ୍ର ନାମରେ ଅଭିହିତ । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଉପରେକ୍ତ ଯଜ୍ଞ ସମାପନପର ଅବସ୍ଥାରେ ସ୍ନାନ ସକାଶେ ପିତାମହ ବ୍ରହ୍ମା ବିପ୍ଳବଗଙ୍ଗା ମନ୍ଦାକିନୀକୁ ଶପଥ ପ୍ରଭାବରେ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆଣିଆଇଥିଲେ , ଯଜ୍ଞାନନ୍ଦେ, ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଦେବତା ମାନେ ଓ ରକ୍ଷିମାନେ ସ୍ନାନ କରିଥିଲେ, ସେହି ସେହି ସ୍ଥାନମାନ ସପ୍ତରେଖା ସ୍ୱରୂପେ ପରିଚିତ ଓ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଏହି ସପ୍ତରେଖାର ନାମ-(୧) ମଦ୍ଗୁରେଖା (୨) ଜମ୍ବୁରେଖା (୩) ବାସବରେଖା (୪) ଚନ୍ଦ୍ରରେଖା (୫) ପଦ୍ମରେଖା (୬) ଶଶିରେଖା (୭) ହଂସରେଖା,, ପିତାମହ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଭକ୍ତି ଓ ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଭୂତଭବନ ସଦାଶିବ ଓ ହିଲେକ୍ୟନାଥ ହରି ସଦା ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ରଖି ଏହିଠାରେ ଅଧିଷ୍ଠାନ କରିବେ ବୋଲି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ବର ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଧୀଶ୍ୱରୀଦେବୀ ହେଉଛନ୍ତି ବିରଜା, ବିରଜା ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ରଜ ଗୁଣରହିତା ।

ଏହି କ୍ଷେତ୍ରକୁ ନାଭିକ୍ଷେତ୍ର ବୋଲି କୁହାଯିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଯେ ଦକ୍ଷଯଜ୍ଞାଗ୍ନିରେ ସଜ୍ଜା ହୋଇଦେବା ପରେ ଯେତେବେଳେ ସଦାଶିବ ଜାଣିପାରିଲେ ସେତେବେଳେ ସେ ପ୍ରତଣ୍ଡକୋପା-ନିଳରେ ଜଳ ବିତ ହୋଇ ଭୈରବ ମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ ପୂର୍ବକ ସଜ୍ଜାଙ୍କର ମୁଖ୍ୟଶରକୁ କାନ୍ଧରେ ପକାଇ ସ୍ୱର୍ଗ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ପାତାଳ ତିନି-ପୁରରେ ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏପରି ଭୟଙ୍କର ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟ ଦେବତାମାନଙ୍କ ମନରେ ଘୋର ବିପଦ ଓ ପ୍ରଳୟର ଆଶଙ୍କା ଜାତ କରାଇବାରୁ ଦେବତାମାନେ ଶାନ୍ତିକାମନା କରି ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କଲେ । ବିଷ୍ଣୁ ଯୋଗନିଦ୍ରା ଭଙ୍ଗକରି ଦେବତାମାନଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନାର ଯାଆର୍ଥ୍ୟ ବୁଝିପାରି ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ରକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ର ମହାଦେବଙ୍କ ସ୍ତନରେ ଥିବା ସଜ୍ଜାଙ୍କର ଶରକୁ

ଦିଶନ୍ତି କରିଦେବାରୁ ସେହି ଶବର ମସ୍ତକ ଗପ୍ତାରେ ଓ ନାଭି ଅଂଶ ଏହି ଯାଜପୁରରେ ଘିଷିତ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିପାଇଁ ଏହି ଯାଜପୁରକୁ ନାଭିକ୍ଷେତ୍ର କୁହାଯାଏ । ଗପ୍ତାପୁରର ନାଭି ଅଂଶ ଯାଜପୁରରେ ଓ ମସ୍ତକ ଗପ୍ତାରେ ଓଡ଼ିତ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ମଧ୍ୟ ପୁରାଣରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି ।

ଏହି କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯଜ୍ଞକ୍ଷେତ୍ର କୁହାଯିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଯେ ପିତାମହ ବ୍ରହ୍ମା ଏହିଠାରେ ଗୋଟିଏ ବିଶାଳ ଯଜ୍ଞ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିଥିଲେ ବୋଲି ପୁରାଣରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ପୁରାଣଯୁଗରେ ଓ ଚତୁର୍ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଏହିଠାରେ ସୋମଯାଜ୍ଞ ବାଜପେୟୀ ପ୍ରମୁଖ ଯଜ୍ଞନିରତ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସାୟଂଘାତଃ ହୋମ କରି ଏହି କ୍ଷେତ୍ରର ନଗ୍ନେମଣ୍ଡଳକୁ ସଫଦା ଧମମୟ କରୁଥିଲେ, ଯଜ୍ଞାବି-କେଶରୀ ନାମକ ଜଣେ କେଶରୀ ବଂଶୀୟ ରାଜା ଏହିଠାରେ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିଥିଲେ ଏହିସବୁ କାରଣ ନିମନ୍ତେ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯଜ୍ଞକ୍ଷେତ୍ର କୁହାଯାଏ ।

ଯେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଯଜ୍ଞର ଅଗ୍ନିକୁଣ୍ଡରୁ ସେହି ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତି ବିରଜାହେବା ଆରମ୍ଭ ହେଲେ ଓ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଧିଷ୍ଠାନ କରିବେ ବୋଲି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ବରପ୍ରଦାନ କଲେ ସେତେବେଳେ ସେ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟୀଙ୍କ ମାନସରୁ ନବଦୁର୍ଗ ଅଷ୍ଟଚଣ୍ଡି, ଚତୁଷ୍ପଦୋଗିନୀ ପ୍ରାଦୁର୍ଭୂତ ହେଲେ । ଯେତେବେଳେ ସଦାଶିବ ଓ ବିଷ୍ଣୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଯଜ୍ଞ ଓ ସ୍ତୁତିରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେମାନଙ୍କର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ରହିବ ବୋଲି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ବର ପ୍ରଦାନ କଲେ, ଯେତେବେଳେ ସଦାଶିବଙ୍କ ଶରୀରରୁ ଭୈରବଚତୁଷ୍ଟୟ ଓ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଶରୀରରୁ ଦ୍ୱାଦଶମାଧବ ଉପଜାତ ହୋଇଥିଲେ । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଧିଷ୍ଠାନ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ନାମ ପୁରାଣରେ ଏହି ନାମରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ଯଥା:—

ନବଦୁର୍ଗା—

- ୧ । ଶୈଳପୁରୀ (ଅନ୍ୟନାମ ବିରାଟଦେବୀ)
- ୨ । ବ୍ରହ୍ମବାଦନା (ଅନ୍ୟନାମ ସିନ୍ଧୁରା)
- ୩ । କୁଷ୍ମାଣ୍ଡା (କଲଚେଶ୍ବରଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ)
- ୪ । ସ୍ବରମାତା (ଉତ୍ତରେଶ୍ବର ନିକଟରେ ;)
- ୫ । ଜାତୀୟାୟିନୀ (ସିଲ୍ଲେଟନଙ୍କ ପାଖରେ ;)
- ୬ । ମହାଗୌରୀ (ମୁକ୍ତେଶ୍ବରଙ୍କ ; ;)
- ୭ । କାଳରାଣୀ (ଲକ୍ଷ୍ମେନ୍ଦ୍ରପୁରରେ ;)
- ୮ । ସିଦ୍ଧିଦାତ୍ରୀ (ଶିଳେଶ୍ବରୀ ସିଦ୍ଧେଶ୍ବରଙ୍କ ନିକଟରେ)
- ୯ । ଚଣ୍ଡଈ (ଅନ୍ୟନାମ ବଲ୍ଲଭା ଦେବୀ)

ଅଷ୍ଟଚଣ୍ଡୀ—

- ୧ । ଉଗ୍ରଚଣ୍ଡୀ (କୋଟବନ୍ଧୁ ପୁରରେ)
- ୨ । ପ୍ରଚଣ୍ଡୀ (ବରାହଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣରେ)
- ୩ । ଚଣ୍ଡୋତ୍ପା (ଶୀତଳେଶ୍ବରୀ ଶୀତଳେଶ୍ବର ଗ୍ରାମରେ)
- ୪ । ଚଣ୍ଡନାୟିକା (ହଂସଭୋଜୀ କୂଳରେ)
- ୫ । ଅତଚଣ୍ଡୀ (ବିରଜାହାଟର ଦକ୍ଷିଣରେ)
- ୬ । ଚଣ୍ଡୀ (ସପ୍ତମାତୃକାର ୧ମ ମୂର୍ତ୍ତି)
- ୭ । ଚଣ୍ଡୀ (ଉଗ୍ରଚଣ୍ଡୀଙ୍କ ନିକଟରେ)
- ୮ । ଚଣ୍ଡବତୀ (ଅନ୍ୟନାମ ଡାକେଶ୍ବରୀ)

ଭୈରବ ଚତୁଷ୍ଟୟ—

- ୧ । ମହାଭୈରବ (ସିଲ୍ଲେଟନଙ୍କ ଅଗ୍ରେ)
- ୨ । ସଂହାର ଭୈରବ (ବିରଜାଙ୍କ ପଶ୍ଚିମ ପ୍ରାସାଦସ୍ଥ)
- ୩ । ଅଶିତାଙ୍କ ଭୈରବ (ଆଖଣ୍ଡଳେଶ୍ବରଙ୍କ ବାମଦିଗସ୍ଥ)
- ୪ । ଗୁରୁ ଭୈରବ (ବିରଜାଙ୍କ ସିଂହମଣ୍ଡପ ଉତ୍ତରରେ)

ଏତଦ୍ ବ୍ୟତୀତ ସିଦ୍ଧେଶ୍ଵରଙ୍କ ବେଢ଼ାରେ କାଳଭୈରବ ଚାନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ ଭୈରବ (ମୁକ୍ତେଶ୍ଵରଙ୍କ ନିକଟରେ) ବିଶ୍ଵରୂପ ଶୀର୍ଷ ନିକଟରେ ଡୋଧ ଭୈରବ ଓ ହିଲ୍ଲେତନଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣରେ ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ ଭୈରବ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି ।

ଦ୍ଵାଦଶମାଧବ —

ଆଦିମାଧବ (ଆହ୍ନିଲ ଗ୍ରାମରେ)
 ଯୋଗମାଧବ (ନାରାୟଣ ଶୀର୍ଷର ପୂର୍ବରେ)
 ସିଦ୍ଧମାଧବ (ସିଦ୍ଧେଶ୍ଵରଙ୍କ ବେଢ଼ାରେ)
 ନରକାନ୍ତ ମାଧବ (ଲେମ ଦୁର୍ଗାଙ୍କ ପାଖରେ)
 ଅନନ୍ତ ମାଧବ (ପ୍ରଜାପତି ଶୀର୍ଷ ନିକଟରେ)
 ହରିହର ମାଧବ (ହି ବେଣୀ ଶୀର୍ଷ ନିକଟରେ)
 ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ମାଧବ (ହିଲ୍ଲେତନଙ୍କ ପାଖରେ)
 ବାସୁଦେବ ମାଧବ (ଗୋପିନେଶ୍ଵରଙ୍କ ପିଣ୍ଡିମରେ)
 ବରାହ ମାଧବ (ପ୍ରସିଦ୍ଧ)
 ଚମ୍ପକ ମାଧବ (ସମ୍ବର୍ତ୍ତ ଶୀର୍ଷ ନିକଟରେ)

ବରଜା ଦେବୀଙ୍କର ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବା ପୂର୍ବ ମହାଦେବୀ, ଅଷ୍ଟଭୈରବୀ, ବରାହ, ନୃସିଂହ, ଗଣେଶ ଏବଂ ବହୁ ଶିବଲିଙ୍ଗ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହିମାନଙ୍କର ନାମ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା ।

ଅଷ୍ଟଭୈରବୀ ମାନଙ୍କର ନାମ—

- ୧ । ସିଦ୍ଧେଶ୍ଵରୀ (ବରଜାଙ୍କ ପିଣ୍ଡିମରେ ବେଢ଼ା ମଧ୍ୟସ୍ଥ)
- ୨ । ମାଳାଷୀ (ଶ୍ରୀରାମପୁରରେ)

- ୩ । ଉତ୍ତରେଶ୍ୱରୀ (ଭେଲଙ୍ଗ ଗ୍ରାମରେ)
- ୪ । ଭଗବତୀ (ବୈଭୂମି ଗ୍ରାମର ଦକ୍ଷିଣରେ)
- ୫ । ଡୋଟଗଣ୍ଡା (ବାଣପୁର ଗ୍ରାମରେ)
- ୬ । ଶ୍ରୀମାବତୀ (ଗୁରୁଦାସପୁର ଗ୍ରାମରେ)
- ୭ । ଡୋଡ଼ବାସିନୀ (କୁଶା ଗ୍ରାମରେ)
- ୮ । ସନ୍ତୁଷ୍ଟା (ଶଠଗ୍ରାମର ଉତ୍ତରରେ)

ମହାଦେବୀମାନଙ୍କ—

- ୧ । ମହାକାଳୀ [କୁଆଁସ ମଙ୍ଗଳା]
- ୨ । ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ [ଦିଲ୍ଲେଚନଙ୍କ ଆଗରେ]
- ୩ । ମହା ସରସ୍ୱତୀ [ବେଲେଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟ ବର୍ତ୍ତୀ]

ବରଦ ମୂର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କ—

- ୧ । ଯଜ୍ଞବରଦ ୧
- ୨ । ଲକ୍ଷ୍ମୀବରଦ ୨
- ୩ । ଶ୍ୱେତ ବରଦ ୩

ଏହି ମଧ୍ୟରୁ ଆଲରଜା ଗୋଟିଏ ମୂର୍ତ୍ତିନେଇ ତାଙ୍କର ପ୍ରାସାଦ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଅଛନ୍ତି ।

ନୃସିଂହ ମୂର୍ତ୍ତି—

- ଅଭୟ ନୃସିଂହ [ଦୋଗଡ଼ା ଗ୍ରାମରେ]
- ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନୃସିଂହ (ଦୋଗଡ଼ା ଗ୍ରାମ ଦକ୍ଷିଣକୁ)
- ଉତ୍ତ ନୃସିଂହ (ମାଧପୁର ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ପାଖରେ)
- ଶ୍ରୀମ ନୃସିଂହ (ମାଧପୁର ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ଅଗ୍ରେ)
- ବୀର ନୃସିଂହ (ଶୁକ୍ଦେବଜିପୁର ଉତ୍ତରରେ)

ଗଣେଶ ପ୍ରତିମା—

ଏକଦନ୍ତ (ବରହଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣ ଦ୍ଵାରସ୍ଥ)
 ମହାକାୟ (ବିଶ୍ଵରୂପେଶ୍ଵରଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣସ୍ଥ)
 କପିଳ (ବରହଙ୍କ ଶ୍ରୀପାଦସ୍ଥ)
 ଗଜକର୍ଣ୍ଣ (ସିଦ୍ଧଗଣେଶ ପୂର୍ବିକ)
 ଲମ୍ବୋଦର (ଅଗସ୍ତ୍ୟେଶ୍ଵରଙ୍କ ନିକଟ)
 ବିକଟ (ବ୍ରହ୍ମାକୁଣ୍ଡ ନିକଟ)
 ବିଦ୍ଵନାଶ (ବିରଜା-ଦେବୀଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣସ୍ଥ)
 ବିନାୟକ (ସି ଲେଟ ନଙ୍କ ନିକଟ ବର୍ତ୍ତୀ)
 ଧମ୍ମ କେତୁ (କପିଳେଶ୍ଵରଙ୍କ ଉତ୍ତରସ୍ଥ)
 ଗଣାଧ୍ୟକ୍ଷ (ସିଦ୍ଧେଶ୍ଵରଙ୍କ ପୂର୍ବସ୍ଥ)
 ଭ୍ରାତୃହ (ନରସିଂହ ପୁରସ୍ଥ)
 ଗଜାନନ (ବେଲେଶ୍ଵରଙ୍କ ପାର୍ଶ୍ଵବର୍ତ୍ତୀ)

ଏତଦ୍ ବ୍ୟତୀତ ଏହି ଶେଷରେ ୧୦୮ ଶିବଲିଙ୍ଗ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର ନାମରେ ବ୍ରହ୍ମପୁରାଣରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଗୋପାଳ ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଭାଷାକୋଷରେ ମଧ୍ୟ ଉଚ୍ଚିତ ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ବିରଜା ଶେଷରେ ୬୮ ଗୋଟି ଶୀର୍ଷ ଅବସ୍ଥିତ ।

୧୦୮ ଶିବଲିଙ୍ଗମାନଙ୍କର ନାମ ଓ ସ୍ଥାନ:—

- ୧ । ଅଟ୍ଟଟେଶ୍ଵର (ଯଜ୍ଞାତି ଶୀର୍ଷର ନୈରୁତ କୋଣରେ)
- ୨ । ଅପ୍ସରେଶ୍ଵର [ବିରଜା ଦେବୀଙ୍କର ଉତ୍ତର
 କାର୍ତ୍ତିକେୟଙ୍କର ଉତ୍ତର]
- ୩ । ଅଗସ୍ତ୍ୟେଶ୍ଵର [ସିତଳେଶ୍ଵରଙ୍କ ଗ୍ରାମର ଉତ୍ତରରେ]
- ୪ । ଅଚେଶ୍ଵର [ସିଦ୍ଧେଶ୍ଵରଙ୍କ ବାୟୁକୋଣ ସୁନୟା ଖାରରେ]

- ୫ । ଅଗ୍ନେଶ୍ୱର [ବିରଜା ଦେବୀଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣରେ]
- ୬ । ଅର୍ଦ୍ଧନାରାୟଣ [ମାଧବପୁର ଗ୍ରାମରେ]
- ୭ । ଆଶ୍ୱିନେଶ୍ୱର (ଜନପ୍ରସିଦ୍ଧ ବଜାର ମଧ୍ୟରେ)
- ୮ । ଶିଶାନେଶ୍ୱର (ବିରଜା ଓଦେବୀଙ୍କ ଉତ୍ତରରେ)
- ୯ । ଉତ୍ତରେଶ୍ୱର (ଜନପ୍ରସିଦ୍ଧ ଉତ୍ତରେଶ୍ୱର ଯାତ୍ରା ପ୍ରସିଦ୍ଧ)
- ୧୦ । କପିଳେଶ୍ୱର (ଜନପ୍ରସିଦ୍ଧ କପିଳେଶ୍ୱର ଗ୍ରାମରେ)
- ୧୧ । କାଶ୍ୟପେଶ୍ୱର (ଛୋଡ଼ ବାସିନୀଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ)
- ୧୨ । କାଳେଶ୍ୱର (ବରହୁଞ୍ଜା ଗ୍ରାମରେ)
- ୧୩ । କାମେଶ୍ୱର (ବଡ଼ ଶାସନ ମଧ୍ୟ ପଡ଼ାରେ)
- ୧୪ । କଲ୍ଲଟେଶ୍ୱର (ଜନପ୍ରସିଦ୍ଧ)
- ୧୫ । କାଳଶେଶ୍ୱର (ଅସ୍ଥି କ୍ଷେପଣ ଶୀର୍ଷର ଦକ୍ଷିଣରେ)
- ୧୬ । କୁମାରେଶ୍ୱର (ସୋମେଶ୍ୱର ଉତ୍ତରରେ)
- ୧୭ । କୁବେରଶ୍ୱର (ବରହୁଞ୍ଜା ଦକ୍ଷିଣ ପୂର୍ବସ୍ଥ)
- ୧୮ । କୁସୁମେଶ୍ୱର (କୁସୁମା ପୋଖରୀର ଉତ୍ତର ଆଡ଼ରେ)
- ୧୯ । କେଦାରେଶ୍ୱର (ଶ୍ରୀଗବତପୁର ଗ୍ରାମର ପଶ୍ଚିମରେ)
- ୨୦ । କୋଦଣ୍ଡେଶ୍ୱର (କୋଦଣ୍ଡପୁର ଗ୍ରାମରେ)
- ୨୧ । ଖଣ୍ଡେଶ୍ୱର [ଖଣ୍ଡେଶ୍ୱର ଗ୍ରାମରେ]
- ୨୨ । ଖଗେଶ୍ୱର [ଅଳିବାଗ ପଶ୍ଚିମରେ]
- ୨୩ । ରଞ୍ଜେଶ୍ୱର [ଜନପ୍ରସିଦ୍ଧ]
- ୨୪ । ଗଞ୍ଜେଶ୍ୱର [ଗଞ୍ଜିଆଟ ଦକ୍ଷିଣରେ]
- ୨୫ । ଗଗ୍ନେଶ୍ୱର [ଜନପ୍ରସିଦ୍ଧ]
- ୨୬ । ଗାରଡ଼େଶ୍ୱର [ଗାରେଡ଼େଶ୍ୱର ଗ୍ରାମରେ]
- ୨୭ । ଗୋକର୍ଣ୍ଣେଶ୍ୱର [ଉଦ୍‌ଗୀ ଶୀର୍ଷ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ]
- ୨୮ । ଗୋଧନେଶ୍ୱର [ଗୋଧନେଶ୍ୱର ଗ୍ରାମରେ]
- ୨୯ । ଗୋପାଳେଶ୍ୱର [ବଡ଼ ଶାସନ ପୂର୍ବକୁ]

- ୩୦ । ଦଟେଶ୍ୱର [କୁସୁମା ପୋଖରୀର ଉତ୍ତର ଓ ବସ୍ତାର
ଦକ୍ଷିଣକୁ]
- ୩୧ । ରମ୍ପକେଶ୍ୱର [ହିଲେତନଙ୍କ ନୈରୁତ କୋଣସ୍ଥ]
- ୩୨ । ରଣେଶ୍ୱର [ଚଣେଶ୍ୱର ଗ୍ରାମରେ]
- ୩୩ । ଚନ୍ଦ୍ରପ୍ରେଶ୍ୱର [ପ୍ରାଣାୟାମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଅଗ୍ରେ]
- ୩୪ । ଯମେଶ୍ୱର [କଥାନାଳ କୁଳର ପୂର୍ବକୁ]
- ୩୫ । ଝାଡ଼େଶ୍ୱର [ପଣସା ଗ୍ରାମର ପଶ୍ଚିମ]
- ୩୬ । ଜଟେଶ୍ୱର [ଶୀତଳେଶ୍ୱର ଗ୍ରାମର ପୂର୍ବକୁ]
- ୩୭ । ଜାତ୍ୟେଶ୍ୱର [ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରଙ୍କ ପଶ୍ଚିମକୁ]
- ୩୮ । ଯାଗଦେଶ୍ୱର [ନରକାନ୍ତ ମାଧବଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣରେ]
- ୩୯ । ତାରକେଶ୍ୱର [କୁସୁମା ପୋଖରୀ ଆଡ଼ରେ]
- ୪୦ । ଡଳକେଶ୍ୱର [ହିଲେତନଙ୍କ ବାୟୁ କୋଣରେ]
- ୪୧ । ହିଲେତନ [ଜନପ୍ରସିଦ୍ଧ]
- ୪୨ । ଗୁାନେଶ୍ୱର [ମଞ୍ଜୁଷ୍ଟ୍ର ଗ୍ରାମରେ]
- ୪୩ । ହେଲେକ୍ୟ ନାଥ [ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବେଢ଼ା ମୁକ୍ତେଶ୍ୱରଙ୍କ
ମନ୍ଦିରରେ]
- ୪୪ । ଦକ୍ଷେଶ୍ୱର (ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରଙ୍କ ବାୟୁ କୋଣସ୍ଥ)
- ୪୫ । ଦଣ୍ଡିଶ୍ୱର (ହିଲେତନଙ୍କ ଅଗ୍ରେ ପୂର୍ବାଭିମୁଖ ମନ୍ଦିର]
- ୪୬ । ଦାରୁକେଶ୍ୱର [ପ୍ରଭାକର ଗ୍ରାମ ପଶ୍ଚିମସ୍ଥ]
- ୪୭ । ଧବଳେଶ୍ୱର [ରାଜଦାଟର ଦକ୍ଷିଣ]
- ୪୮ । ଧର୍ମେଶ୍ୱର (କରମଙ୍ଗା ବାଡ଼ର ଉତ୍ତର ବୈତରଣୀ
ବନ୍ଧର ଦକ୍ଷିଣକୁ)
- ୪୯ । ନନ୍ଦକେଶ୍ୱର [ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରଙ୍କ ଉତ୍ତରରେ]
- ୫୦ । ନାରଦେଶ୍ୱର (ଭାର୍ଗବେଶ୍ୱରଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣରେ]
- ୫୧ । କ୍ଷେତ୍ରେଶ୍ୱର [ସୋମଜୀବର ଉତ୍ତର ଡାଗରେ]

- ୫୨ । ନାଗାୟାଗେଶ୍ୱର (ଗଣପତିପୁର ଗ୍ରାମର ପଣ୍ଡିତମରେ)
 ୫୩ । ପରଦାରେଶ୍ୱର [ପ୍ରାଣାୟାମେଶ୍ୱରଙ୍କ ପୁତ୍ରରେ]
 ୫୪ । ପାଣ୍ଡବେଶ୍ୱର [ମାଧବପୁର ଇନ୍ଦ୍ରନାଗଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣ]
 ୫୫ । ପାପମୋଚନେଶ୍ୱର [ସୌମେଶ୍ୱରଙ୍କ ପଣ୍ଡିତମରେ]
 ୫୬ । ପଦ୍ମେଶ୍ୱର [ମୁଖପୁର ଗ୍ରାମରେ]
 ୫୭ । ପର୍ବତନାଥ— [ସିଦ୍ଧଗଣେଶଙ୍କ ମୁଖପୁରୀର ଦକ୍ଷିଣରେ]
 ୫୮ । ପାତାଳେଶ୍ୱର [ବିବିଧରାଜ ଗ୍ରାମର ପୁତ୍ରରେ]
 ୫୯ । ପ୍ରଭାକରେଶ୍ୱର [ପ୍ରଭାକରପୁର ଗ୍ରାମରେ]
 ୬୦ । ପ୍ରାଣାୟାମେଶ୍ୱର [ଚମ୍ପାବାଗ ଗ୍ରାମରେ]
 ୬୧ । ବରୁଣେଶ୍ୱର [ଅରେଇ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ]
 ୬୨ । ଫାଳେଶ୍ୱର [ଭେଲଙ୍କ ଗ୍ରାମ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ]
 ୬୩ । ବାୟୁ ପତିତେଶ୍ୱର [ପଞ୍ଚୁପାଣ୍ଡବ ପ୍ରସିଦ୍ଧ]
 ୬୪ । ବଟେଶ୍ୱର [କପିଳେଶ୍ୱରଙ୍କ ଉତ୍ତର ବଟମୂଳସ୍ଥ]
 ୬୫ । ବାୟୁଜେଶ୍ୱର [ବାୟୁଜା ରେଖାର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ]
 ୬୬ । ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର— ବ୍ରହ୍ମକୁଣ୍ଡର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ।
 ୬୭ । ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର—କପିଳେଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ।
 ୬୮ । ବିଶ୍ୱରୂପେଶ୍ୱର—ବରାହଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣ ।
 ୬୯ । ବିଲ୍ୱେଶ୍ୱର—ଜନପ୍ରସିଦ୍ଧ ।
 ୭୦ । ବିମ୍ବେଶ୍ୱର—ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରଙ୍କ ପଣ୍ଡିତ ବୈତରଣୀ ଭରସ୍ଥ
 ୭୧ । ବୈଦ୍ୟନାଥ—ନାଭିଗୟାର ପୁତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧସ୍ଥ ।
 ୭୨ । ବାଣେଶ୍ୱର—ପାଳଦା ଗ୍ରାମର ଉତ୍ତର ଦିଗସ୍ଥ ।
 ୭୩ । ବାରୁଣେଶ୍ୱର—ବିବିଧା ଦେବୀଙ୍କ ପଣ୍ଡିତମ ।
 ୭୪ । ଭଣ୍ଡେଶ୍ୱର—ନନ୍ଦପୁର ଗ୍ରାମ ନିକଟସ୍ଥ ।
 ୭୫ । ଭାରତ୍ୱତେଶ୍ୱର—ଅଟ୍ଟଟେଶ୍ୱରଙ୍କ ନୈରୁତ କୋଣରେ ।

୭୭ । ଭୂର୍ବେଶ୍ବର—ବିରଜାଙ୍କ ଉତ୍ତର ପାର୍ଶ୍ବ ଖବଡ଼ାର
ବହିର୍ଭାଗରେ ।

୭୮ । ଶ୍ରୀମେଶ୍ବର—ରାହମୋଇ ଗ୍ରାମର ନିକଟସ୍ଥ ।

୭୯ । ଭୂବନେଶ୍ବର—ପଞ୍ଚପାଣ୍ଡବଙ୍କ ଉତ୍ତରରେ ।

୮୦ । ତୃଙ୍ଗୀରିଚେଶ୍ବର—ସିଦ୍ଧେଶ୍ବରଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣରେ ।

୮୧ । ମାର୍କଣ୍ଡେଶ୍ବର—ଶୂଳମା ଶାସ୍ତ୍ର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ।

୮୨ । ମୁକୁନ୍ଦେଶ୍ବର—ହରନ୍ଦେଶ୍ବରଙ୍କ ପଶ୍ଚିମରେ ।

୮୩ । ମହାକାଳେଶ୍ବର—ଲକ୍ଷେନ୍ଦ୍ରପୁର ମଧ୍ୟସ୍ଥ ।

୮୪ । ମାନସେଶ୍ବର—ଗୌଡ଼ ଶାସ୍ତ୍ର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ।

୮୫ । ମାନେଶ୍ବର—କୋଦଣ୍ଡପୁର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ।

୮୬ । ମୁକୁତ୍ସେଶ୍ବର—ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବେଢ଼ା ମଧ୍ୟସ୍ଥ ।

୮୭ । ମୁଖ୍ୟେଶ୍ବର—ନାଭିଗୟାର ଶିଶିଳା କୋଣସ୍ଥ
ଦ୍ବାରସ୍ଥ ।

୮୮ । ଯଜ୍ଞେଶ୍ବର—ଯଜ୍ଞାଦି ଶାସ୍ତ୍ର ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

୮୯ । ଯମେଶ୍ବର—ସିଲ୍ଲେରନଙ୍କ ଅଗ୍ରେ ।

୯୦ । ଯୁଗ୍ମେଶ୍ବର—ଯମେଶ୍ବରଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣରେ ।

୯୧ । ରୁଦ୍ରେଶ୍ବର—ଏକାଦଶ-ରୁଦ୍ର ମୁଖିକ ।

୯୨ । ରାଜେଶ୍ବର—ରାଜଧାଟ ବେତରଣୀ ଶାଳରେ ।

୯୩ । ରାମେଶ୍ବର—ବାସୁପୁରକେଶ୍ବରଙ୍କର ପଶ୍ଚିମ ।

୯୪ । ଲଳିତେଶ୍ବର—ବାଣପୁର ଗ୍ରାମର ପଶ୍ଚିମ ଉତ୍ତରସ୍ଥ ।

୯୫ । ଲିଙ୍ଗରାଜ ସିଦ୍ଧେଶ୍ବରଙ୍କ ପୂର୍ବ ।

୯୬ । ଲେନନ୍ଦ୍ରଶେଶ୍ବର—ଜନପ୍ରସିଦ୍ଧ ।

୯୭ । ଶ୍ରୀ ସକଳେଶ୍ବର—ଯାଗଦଗ୍ଗେଶ୍ବରଙ୍କ ପୂର୍ବରେ ।

୯୮ । ରାଜରାଜେଶ୍ବର—ବିବିଧରାଜ ଦକ୍ଷିଣରେ ।

୯୯ । ସୁପ୍ତେଶ୍ବର—ପଟନପୁର ଗ୍ରାମରେ ।

- ୯୯ । ସଲ୍ଲେଶ୍ୱର (ସଲ୍ଲମାଧବ ଗ୍ରାମ ମଣ୍ଡପସ୍ଥ)
 ୧୦୦ । ନବେନ୍ଦ୍ରଶ୍ୱର—ସୋମେଶ୍ୱରଙ୍କ ପଣ୍ଡିତମରେ ।
 ୧୦୧ । ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର —ଜନ ପ୍ରସିଦ୍ଧ)
 ୧୦୨ । ଶୀତଳେଶ୍ୱର—ଶୀତଳେଶ୍ୱର ଗ୍ରାମରେ ।
 ୧୦୩ । ସୁକୁମାରେଶ୍ୱର—କୂଅଃ ସରୋବର ଗ୍ରାମରେ ପଣ୍ଡିତକୁ ।
 ୧୦୪ । ଶୃଙ୍ଗେଶ୍ୱର—ଜଟେଶ୍ୱରର ଅଗ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ।
 ୧୦୫ । ସୋମେଶ୍ୱର—ଜନପ୍ରସିଦ୍ଧ ।
 ୧୦୬ । ଦୁରକେଶ୍ୱର—ମହର୍ଷିଘୋଷ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ।
 ୧୦୭ । ଦୁରନ୍ତେଶ୍ୱର—ବିରାଟଗ୍ରାମ ପଣ୍ଡିତମରେ ।
 ୧୦୮ । ହାଟକେଶ୍ୱର—ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମନ୍ଦିରସ୍ଥ ।

ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ୭୮ଟି ଶୀର୍ଷର ନାମ—

- ୧ । ଅଶ୍ୱମେଧ ଶୀର୍ଷ (ଦଶାଶ୍ୱମେଧ ଦାଟର ଦକ୍ଷିଣ ଚାଟରେ)
 ୨ । ଅସ୍ଥିକ୍ଷେପଣ-ଶୀର୍ଷ (ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଖରେ)
 ୩ । ଅନ୍ତବେଦି ଶୀର୍ଷ (ଜନପ୍ରସିଦ୍ଧ)
 ୪ । ଅଗ୍ନିଶୀର୍ଷ (ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବେଢାର ପଶ୍ଚିମରେ)
 ୫ । ଅଗସ୍ତି ଶୀର୍ଷ (ଅଗସ୍ତ୍ୟେଶ୍ୱରଙ୍କ ପୂର୍ବରେ)
 ୬ । ଅନନ୍ତ ଶୀର୍ଷ (ହଂସରେଖା ଶାରରେ ଭଲକେଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଖ)
 ୭ । ଅଳ୍ପାସ୍ତ୍ର ଶୀର୍ଷ (ବଲ୍ଲେଶ୍ୱରଙ୍କ ଉତ୍ତରସ୍ଥ ବୈତରଣୀ)
 ୮ । ଅଲ୍ପବୁ ଶୀର୍ଷ (ତ୍ରିଲୋଚନଙ୍କ ଶିଖାନ ଲୋଣସ୍ଥ)
 ୯ । ଉତ୍ତପଳ ଶୀର୍ଷ (ମାଳାକ୍ଷୀଙ୍କ ଉତ୍ତରରେ)
 ୧୦ । ଉଦ୍‌ବୀ ଶୀର୍ଷ (ତ୍ରିଲୋଚନଙ୍କ ବାୟୁ କୋଣରେ)
 ୧୧ । କାଶ୍ୟପ ଶୀର୍ଷ (କାଶ୍ୟପେଶ୍ୱରଙ୍କ ପଶ୍ଚିମରେ)
 ୧୨ । କିନ୍ନର ଶୀର୍ଷ (ବରୁଣେଶ୍ୱରଙ୍କ ପଶ୍ଚିମରେ)
 ୧୩ । କିଲ୍ଲ ଶୀର୍ଷ (କିଲ୍ଲଟେଶ୍ୱରଙ୍କ ଉତ୍ତରରେ)

- ୧୪ । କପିଳ ଶର୍ଥ [କପିଳେଶ୍ବରଂକ ଉତ୍ତରରେ]
 ୧୫ । ହୋତା ଶର୍ଥ [ହୋତାକାସିନୀଙ୍କ ପଶ୍ଚିମରେ]
 ୧୬ । ଗଦା ଶର୍ଥ [ଶ୍ରୀକ୍ଷାଣେଶ୍ବରଂକ ପଶ୍ଚିମରେ]
 ୧୭ । ଗଙ୍ଗା ଶର୍ଥ [ଗଙ୍ଗେଶ୍ବରଂକ ଉତ୍ତର ବୈତରଣୀଞ୍ଜର]
 ୧୮ । ଗାରୁଡ଼ ଶର୍ଥ [ଗାରୁଡ଼େଶ୍ବରଂକ ଉତ୍ତରରେ]
 ୧୯ । ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ଶର୍ଥ [ଶ୍ରୀ ଲୋଚନଂକ ଉତ୍ତର]
 ୨୦ । ଚନ୍ଦ୍ର ଶର୍ଥ [ଚନ୍ଦ୍ରେଶ୍ବର ଗ୍ରାମର ପଶ୍ଚିମେଳା]
 ୨୧ । ଚନ୍ଦ୍ର ଶର୍ଥ [ଚନ୍ଦ୍ରସରେଖାର ନିକଟରେ]
 ୨୨ । ଜଟା ଶର୍ଥ [ଜଟେଶ୍ବରଂକ ପୂର୍ବ]
 ୨୩ । ଜମ୍ବୁ ଶର୍ଥ [ଭଗବତପୁର ଗ୍ରାମର ପୂର୍ବରେ]
 ୨୪ । ଦୁର୍ବାଶା ଶର୍ଥ [ଶ୍ରୀଲୋଚନଂକ ଅଗ୍ରେ]
 ୨୫ । ଦଣ୍ଡୀଶର୍ଥ [ଶ୍ରୀଲୋଚନଂକ ଅଗ୍ରେ]
 ୨୬ । ନାରାୟଣଶର୍ଥ [ବଳିଷ୍ଠଦେବୀଙ୍କ ପଶ୍ଚିମ ବୈତରଣୀଞ୍ଜର]
 ୨୭ । ନିଶାଦତୀର୍ଥ [ବରହଞ୍ଜ ଉତ୍ତର]
 ୨୮ । ପ୍ରସାଦଶର୍ଥ [ଆଶଶ୍ରୀଳେଶ୍ବରଙ୍କ ପଶ୍ଚିମ]
 ୨୯ । ପ୍ରଜାପତିଶର୍ଥ [ଅଟ୍ଟେଶ୍ବରଙ୍କ ଉତ୍ତରରେ]
 ୩୦ । ପାବକଶର୍ଥ [ଅଗ୍ନେଶ୍ବରଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣରେ]
 ୩୧ । ପଦ୍ମଶର୍ଥ (ଖଣ୍ଡେଶ୍ବରଙ୍କ ନୈରୁତ କୋସରେ)
 ୩୨ । ପୌରବଶର୍ଥ (କାତ୍ୟାୟଣେଶ୍ବରଙ୍କଦକ୍ଷିଣରେ ବୈତରଣୀତ)
 ୩୩ । ବରହଶର୍ଥ (ବରହଙ୍କ ପଶ୍ଚିମ)
 ୩୪ । କୁଣ୍ଡିଶର୍ଥ,
 ୩୫ । ବ୍ରହ୍ମଶର୍ଥ (ବ୍ରହ୍ମାକୁଣ୍ଡ)
 ୩୬ । ବରୁଣତୀର୍ଥ (ବରୁଣେଶ୍ବରଙ୍କ ପଶ୍ଚିମ)
 ୩୭ । ବାରୁଣୀତୀର୍ଥ (ବିରାଟ ଗ୍ରାମର ପଶ୍ଚିମରେ)
 ୩୮ । ବାସୁକୀତୀର୍ଥ (ବିରଜାଙ୍କ ମନ୍ଦାକିନୀର ସଙ୍ଗମ)

- ୩୯ । ବାୟୁ ତୀର୍ଥ (ଚମ୍ପାବାଗର ଦକ୍ଷିଣ)
 ୪୦ । ବିଶ୍ୱରୂପ (ତୀର୍ଥ ବରାହଙ୍କ ଆଗରେ)
 ୪୧ । ବିନାୟକ ତୀର୍ଥ (ସିଦ୍ଧ ଗଣେଶଙ୍କ ପଶ୍ଚିମ ବୈତରଣତଟ)
 ୪୨ । ବେଣୀ ତୀର୍ଥ (ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରଙ୍କ ବାୟୁ କୋଣରେ)
 ୪୩ । ବୈତରଣୀ ତୀର୍ଥ (ବରାହଙ୍କ ଅଗ୍ରେ)
 ୪୪ । ବିମୁକ୍ତ ତୀର୍ଥ (ଜଗନ୍ନାଥ ବାୟୁ କୋଣରେ)
 ୪୫ । ମନ୍ତ୍ରୁ ତୀର୍ଥ [ଆଙ୍କୁଳ ଗ୍ରାମରେ]
 ୪୬ । ମଣିକଣ୍ଡିକା ତୀର୍ଥ (ଜନପ୍ରସିଦ୍ଧ)
 ୪୭ । ମହର୍ଷି ତୀର୍ଥ (ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରଙ୍କ ପୂର୍ବେ)
 ୪୮ । ମାତୃକା ରୀର୍ଥ (ବାଇଶ ପାବନ୍ତ)
 ୪୯ । ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟତୀର୍ଥ (ନାଭିଗୟାର ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ କୋଣରେ)
 ୫୦ । ଯଜ୍ଞାବଳୀତୀର୍ଥ (ରଜପୁର ବୈତରଣୀତଟ)
 ୫୧ । ଯମତୀର୍ଥ (ଚମ୍ପାମଢେଇ ଗ୍ରାମର ପୂର୍ବ)
 ୫୨ । ରସକୂପ (ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରଙ୍କ ଉତ୍ତର)
 ୫୩ । ରମାତୀର୍ଥ (ସିଲୋଚନଙ୍କ ନୈରୂତ କୋଣରେ)
 ୫୪ । ରେବାତୀର୍ଥ (ବରାହ ପାବନ୍ତ ତଳ)
 ୫୫ । ରୋଷାତୀର୍ଥ (ସିଲୋଚନଙ୍କ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ କୋଣରେ)
 ୫୬ । ରୈଦ୍ରତୀର୍ଥ (କୃତ୍ୟାମଢେଇ ଗୌରକୁଣ୍ଡ)
 ୫୭ । ଲଙ୍କାତୀର୍ଥ (ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରଙ୍କ ଶକ୍ତି ତଳ)
 ୫୮ । ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧିତୀର୍ଥ (ଗାରେଡେଶ୍ୱର ଦକ୍ଷିଣ)
 ୫୯ । ସୀତାକୁଣ୍ଡ (ମୂଳ ମଣ୍ଡପ ଉତ୍ତର)
 ୬୦ । ସେନାମାତୀର୍ଥ [ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରଙ୍କ ନୈରୂତ କୋଣରେ]
 ୬୧ । ଶରୀତୀର୍ଥ [ଉତ୍ତରେଶ୍ୱରଙ୍କ ଉତ୍ତରରେ]
 ୬୨ । ଶଶୀତୀର୍ଥ [ଖଣ୍ଡେଶ୍ୱରଙ୍କ ପଶ୍ଚିମରେ]
 ୬୩ । ଶୂଳମାତୀର୍ଥ [ବିରଜାଙ୍କ ଅଗ୍ରେ କାମାକ୍ଷୀଙ୍କ ପଶ୍ଚିମ]

- ୭୪ । ଶତାତପ ଝର୍ଥ [କଲ୍ଲଟେଶ୍ବରଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣ]
 ୭୫ । ଶ୍ବେତଗଙ୍ଗା [ବରହଙ୍କ ପଶ୍ଚିମ ସର]
 ୭୬ । ସିଦ୍ଧଘର୍ଥ [ସିଦ୍ଧେଶ୍ବରଙ୍କପାଶ ଉତ୍ତରବାହନ ବୈତରଣୀ]
 ୭୭ । କ୍ଷେତ୍ରଦ୍ବାର [ଦଶାଶ୍ବମେଧ ଦାଟସ୍ତ ପଶ୍ଚିମ]
 ୭୮ । ସୋମ ଝର୍ଥ [ସୋମେଶ୍ବରଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣରେ]

ଏହି ଯାଜ୍ଞପୁର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଦିମାତା ବିରଜାଦେବୀଙ୍କର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବାପର କ୍ରମେ ନବଦୁର୍ଗା, ଅଷ୍ଟଭୂଷୀ, ଅଷ୍ଟଭୈରବୀ, ମହାଦେବୀ, ଅଷ୍ଟଭୈରବ, ଦ୍ବାଦଶମାଧବ, ବରହମୂର୍ତ୍ତି, ନୃସିଂହମୂର୍ତ୍ତି, ଗଣେଶପ୍ରତିମା, ଶିବଲିଙ୍ଗ ପ୍ରଭୃତି ହୋଇଥିଲା । ଦେବୀ, ମହାଦେବୀ ପ୍ରଭୃତି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପଞ୍ଜନେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଅବଗାହନ କରିଥିଲେ ସେହି ସେହି ସ୍ଥାନ ତୀର୍ଥରୂପେ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅଟେ । ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ପରପୁତ୍ର ଶରତ୍କାଳୀନ ନବୋପଶ୍ଚିମ ଯେପରି ଚନ୍ଦ୍ରତାରକା ଦ୍ବାରା ପରିଶୋଭିତ ହୋଇଥାଏ ସେହିପରି ଏ ବିରଜାକ୍ଷେତ୍ର ଉପଶ୍ଚେତ୍ର ଦେବୀଦେବୀଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଦ୍ବାରା ଓ ତୀର୍ଥସ୍ଥାନ ମାନଙ୍କ ଦ୍ବାରା ପରିଶୋଭିତ ହୋଇଥିଲା । ମାତ୍ର ଦୁର୍ଗା ଧର୍ମଦେବୀ କଳାପାଦାନ୍ତ ଓଡ଼ିଶା ଆକ୍ରମଣ କରି ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାସର ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କ ସହିତ ଏହି ଯାଜ୍ଞପୁର ନିକଟସ୍ଥ ଗୋହିର ନିକଟରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିଥିଲା । ଫଳରେ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ ଯୁଦ୍ଧରେ ଆହତ ହୋଇ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲେ । କଳାପାଦାନ୍ତ ବିଜୟ ଗୌରବରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ସମ୍ମୁଖେ ଧୂସ କରିବା ମାନସରେ ଓ ଅଟଳ ପ୍ରତିଜ୍ଞାରେ ଆଦିତ ହୋଇ ଏହି ବିରଜାକ୍ଷେତ୍ରରେ ସମସ୍ତ ଦେବୀଦେବୀଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ମନ୍ଦିର, ଲିଙ୍ଗ, ପ୍ରତିମା, ଓ ତୀର୍ଥସ୍ଥାନ ଭର୍ତ୍ତି ରୂପରେ କରିଦେଲା ଓ ଅଧିକାଂଶ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରତିମା ବୈତରଣୀ ନଦୀରେ ନିକ୍ଷେପ କଲେବୋଲି ପରମ୍ପରାବଦ୍ଧମେ

ଲୋକ ମୁଖରୁ ଶୁଣା ଯାଏ ସେହି ସମୟରୁ ଏ ବିରଜାକ୍ଷେତ୍ରର ଶ୍ରୀ
ସମ୍ବଲେ ବିନିଷ୍ଠ ହୋଇ ଯାଇଛୁ କହିଲେ ଚଳେ । ବର୍ତ୍ତମାନ କିଏ
କେଉଁଠି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲେ । କେଉଁ ତୀର୍ଥ କେଉଁଠି ଥିଲା
ଏହାର କୌଣସି ଇତିହାସ ଲାପିବନ୍ଧ ନା ଥିବାରୁ ସେହି ଗୁଡ଼ିକର
ଏକାକୀ କି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି କାହାର ଅବସ୍ଥିତି କେଉଁଠି ଥିଲା
ସ୍ଥିର କରି କହିବା ବା ଲେଖିବା ସୁକଠିନ । କଳା ପାହାଡ଼ ଆନ୍ଧ୍ର-
ମଣର ବହୁଦିନ ପରେ ବିରଜା ଦେବୀଙ୍କ ପ୍ରତିମାକୁ ବିରଜା ମନ୍ଦିରସ୍ଥ
ସୁବୁଦ୍ଧ ବାମ୍ପୀରୁ ବିଖଣ୍ଡିତ ଓ ବିକୃତ ଅବସ୍ଥାର ଉଦ୍ଧାର କରି
ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ଏହି ବିଖଣ୍ଡିତ ପ୍ରତିମାକୁ କଳସପୁର ଗ୍ରାମରେ ରଖା
ଯାଇଥିଲା । ଏହି ବିଖଣ୍ଡିତ ପ୍ରତିମାକୁ କଳସପୁରରୁ ଆଣି ମୂଳ
ସିଂହାସନରେ ପୁନଃପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେବଳ ବିରଜା ମନ୍ଦିର-
ରେ ପ୍ରତିନିଧି ପୂଜା ହେଉଥିଲା । ଶୟ ବାହାଦୁର ଚଉପୁର ନୃସିଂହ
ଚରଣ ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ପିତାମହ ସୁଦର୍ଶନ ମହାପାତ୍ର ବିରଜା ଦେବୀ-
ଙ୍କର ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ଓ ମରାମତି କଲବେଳେ ବିରଜା ଦେବୀଙ୍କର
ବିଖଣ୍ଡିତ ପ୍ରତିମାକୁ ତ୍ୟମ୍ବକ ଥିଗିହୋସୀ ନାମକ ଜଣେ ଶାସ୍ତ୍ର-
ଜ୍ଞରାଜ ତାନ୍ତ୍ରିକ ବ୍ରାହ୍ମଣପଣ୍ଡିତଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଆଣି ପୁନର୍ବାର
ସେହି ମୂଳ ସିଂହାସନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ ।

ଉକ୍ତ ଚଉପୁରୀଙ୍କ ଘରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିରଜା ମନ୍ଦିରର ମରାମତି
ଓ ନିର୍ମାଣର ହିସାବ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସେହି ସମୟରେ କଉଡ଼ି
ଓ ହଜୁମାନ୍ ମାର୍କା ବଡ଼ ଦୋପଇସି ମଜୁରୀ ଦାରକୁ ଦିଆଯାଉଥିଲା
କୋଲି ଉକ୍ତ ହିସାବରୁ ପ୍ରତ୍ୟୟମାନ ହୁଏ । କଳାପାହାଡ଼ ବିରଜା
ମନ୍ଦିର ନଷ୍ଟକରି ବିରଜାଙ୍କ ପ୍ରତିମାକୁ ବାମ୍ପୀରେ ନିକ୍ଷେପ କରି
ସେହି ସ୍ଥାନରେ କେତେକ ମୁସଲମାନ ବସତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ
ବୋଲି ପରମ୍ପରା କ୍ରମେ ଲୋକ ମୁଖରୁ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ । ଚୈତ୍ର

ସୁଦର୍ଶନ ମହାପାତ୍ର ବରଜା ମନ୍ଦିର ମରାମତି, ସମ୍ବୁଖସ୍ଥ ମନ୍ଦିର ମୁଖରୁଲୀ, ରେଷ୍ଟଘର ଅମାର ଲବ୍ୟାଦିର ପୁନ ନିର୍ମାଣ କରାଇଲେ ବେଳେ ଏହି ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନରେ ଜମି ଯାଗା ଯୋଗାଇ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ସୁବିଧାରେ ରଖାଇ ଦେଇ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାରମାନେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବରଜା ମନ୍ଦିର ନିକଟରେ ବସବାସ କରି ରହିରହନ୍ତି । ସେହି ମୁସଲମାନ ବଂଶର ନାମ ଦେଶଦ୍ବାର ।

କିନ୍ତୁ ବରଜା ଦେଶ ସର୍ବ ପ୍ରଥମେ ଏହିକ୍ଷେତ୍ରରେ କେବେ ବା କେଉଁ ସମୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲେ ତାହାର ସଠିକ ଇତିହାସ ମିଳେ ନାହିଁ । କଳିଙ୍ଗ ବା ଉତ୍କଳ ଇତିହାସ ଆର. ଡି. ବେନାର୍ଜି ମହାଶୟ, ହଜ୍ଜର ସାହେବ, ପଣ୍ଡିତ କୃପାସିନ୍ଧୁ ଘୋଷା ଓ ଡାକ୍ତର ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ୍ ଲେଖିଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ବରଜା ଦେଶ ଯାଜପୁରରେ କେବେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲେ ଏ ବିଷୟରେ ସମସ୍ତେ ମତାନ୍ତର । ବୋଧହୁଏ ଉପରୋକ୍ତ ଲେଖକମାନେ ଉକ୍ତ ବିଷୟରେ ସଠିକ ବିବରଣୀ ପାଇ ନଥିବାରୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟଭାବରେ ଲେଖିବାକୁ ମନ ବଳାଇ ନାହାନ୍ତି । ତେବେ ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର କଳିଙ୍ଗକୁ ପ୍ରଥମ ଆଗମନ ଓ ବସତି ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଧର୍ମର ପ୍ରଭୁ ଓ ପ୍ରସାର, ବିଭିନ୍ନ ରାଜାମାନଙ୍କର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଧର୍ମପ୍ରତି ଆନୁଗତ୍ୟ, ଅନୁଗତ ଓ ପ୍ରଭୁର ଲବ୍ୟାଦି ବିଭିନ୍ନ କରି ଦେଖିଲେ ବରଜା ଦେଶଙ୍କର ମନ୍ଦିର କେବେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଓ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବାବେଳେ ସମ୍ଭାବନା ଏହା ସଠିକ ଭାବରେ ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରିବ ।

ପଣ୍ଡିତମାନେ କହନ୍ତି ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧ ଖ୍ରୀ. ପୂ. ୨୦୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ହୋଇଥିଲା । ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧ ଓ ତତ୍ ସମ୍ବନ୍ଧରେ

ରଚନା ଓ ଯୁଦ୍ଧ ବର୍ଣ୍ଣନା ପୂର୍ବରୁ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବସନ୍ତ
 କରିଥିଲେ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ମୌର୍ଯ୍ୟ ବଂଶର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ
 ସମ୍ରାଟ୍ ଅଶୋକ କଳିଙ୍ଗ ବିଜୟ ପରେ ଖ୍ରୀ. ପୂ. ୨୫୭ ଅଙ୍ଗ ପରେ
 ବହୁତ ଶୁଦ୍ଧପୂତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉତ୍ତରାଞ୍ଚଳରୁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆଗମନ କରି-
 ଥିଲେ । ଯଜ୍ଞତିକେଶରୀଙ୍କ ସମୟରେ ଅର୍ଥାତ୍ ୬ଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦୀରେ
 ଯଜ୍ଞତି ଫିୟା ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବା ପାଇଁ ୧୦୦୦୦ ଶ୍ରୋତ୍ରୀୟ
 ବ୍ରାହ୍ମଣ ସକୁଟୁମ୍ବ କାନ୍ୟକୁବ୍ଜରୁ ଯାଜପୁରକୁ ଆସି
 ଥିଲେ । ଯଜ୍ଞତିକେଶରୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଧର୍ମ ପରାୟଣ
 ରାଜାଥିଲେ । ସେ ଶୈବଧର୍ମ ପ୍ରଚାର ପାଇଁ ସବିଶେଷ ଆଗ୍ରହ
 ଦେଖାଇ ଥିଲେ । ବୈଦିକ ଧର୍ମ, ଶକ୍ତି ପୂଜାଲତ୍ୟାଦିର ପ୍ରସାର-
 ପାଇଁ କାନ୍ୟକୁବ୍ଜରୁ ଯେଉଁ ୧୦୦୦୦ ଶ୍ରୋତ୍ରୀୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସେ
 ଅଣାଇ ଥିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଏହି ଯାଜପୁରରେ ଜମିବାଡ଼ି ଓ ଭତ୍ତା
 ଦେଇ ସେମାନଙ୍କର ରସତିର ସୁବିଧା କରି ଦେଇଥିଲେ । ସେହି
 ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଏଠାରେ ବୈତରଣୀ କୂଳରେ ସେ
 ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିଥିଲେ ଓ ଏହି
 ଯାଜପୁରରେ ସେ ରାଜଧାନୀ ନିର୍ମାଣ କରାଇ ଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ
 ଯେଉଁଠାରେ କଚେରୀ, ଆଦା ଡାକ୍ତରଖାନା, ଅଦାଲତ, ଡାକ-
 ବଙ୍ଗଳା ଓ ଏସଡ଼ିଓଙ୍କ ବସାଘର, ମସଜିଦ୍, କୁସୁମା, ମଣିଗିରିଡ଼ି
 ଅବସ୍ଥିତ ସେହି ସେହି ସ୍ଥାନ ସମେତ ଦୁଇ ମାଇଲ ବ୍ୟାସରେ
 ଯଜ୍ଞତିକେଶରୀ ରାଜଧାନୀ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରା-
 ଯାଏ । ଯଜ୍ଞତିକେଶରୀଙ୍କ ପିତା ଜନ୍ମେଜୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ଚୌଦ୍ୱାରରେ
 ରାଜଧାନୀ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ଏହିସବୁ ବିଷୟରୁ ଅନୁମାନ ହୁଏ
 ଯେ ଯଜ୍ଞତିକେଶରୀ ବିରଜା ମନ୍ଦିର ଖ୍ରୀ. ୫୫୨ରୁ ୫୯୮
 ଖ୍ରୀ. ବ. ମଧ୍ୟରେ କେବେ ନିର୍ମାଣ କରାଇ ଥିଲେ । ପୂର୍ବରୁ କୁଡ଼ା-
 ଯାଇଛୁ ମହାଶ୍ୱରତ ଯୁଦ୍ଧ ଖ୍ରୀ. ପୂ. ୨୦୦୦ ବର୍ଷ ତଳର କଥା

ବୋଲି ଧରାଯାଏ । ଏହି ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧକୁ ଆମ କଳିଙ୍ଗରୁ
ସୈନ୍ୟ, ରଥ, ହାତୀ, ପଠାଯାଇଥିଲା ବୋଲି ଇତିହାସରୁ ଜଣା
ଯାଏ । ତତ୍ କାଳୀନ କଳିଙ୍ଗ ରାଜା ଶ୍ରୁତାୟୁ ନିଜର ୩୯ ପୁତ୍ର
ଶ୍ରୀମାନ, କେତୁମାନ ଓ ଶୁକ୍ରଦେବଙ୍କ ସହିତ ୭୦୦୦୦ ରଥ,
୧୦୦୦୦ ହାତୀ ନେଇ ଶ୍ରୀମଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିଥିଲେ । ମହା-
ଭାରତ ଯୁଦ୍ଧର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରୁ ନନ୍ଦ ରାଜତ୍ବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେତେକାଳି
ଅରାଜକତା ପରେ ଐରବ୍ୟାସ କଳିଙ୍ଗରେ ରାଜତ୍ବ କରିଥିଲେ ।
ଐରବ୍ୟାସ ପରେ କଳିଙ୍ଗରେ ନନ୍ଦବଂଶ ରାଜତ୍ବ କଲେ ଖ୍ରୀ. ପୂ. ୩୭୦
ଠାରୁ ୩୨୨ ଅବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ଐରବ୍ୟାସ ବା ନନ୍ଦବଂଶଙ୍କ ରାଜତ୍ବ
କାଳରେ ଯାଜ୍ଞପୁରରେ ବରଜା ମନ୍ଦିରର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଥା କଳିଙ୍ଗ
ଇତିହାସରେ କୌଣସି ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ । ନନ୍ଦବଂଶ ରାଜତ୍ବ ପୂର୍ବରୁ
କଳିଙ୍ଗରେ ଜୈନଧର୍ମରୁ ପ୍ରଭୁତ୍ବ ଥିଲା । ନନ୍ଦ ରାଜାମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣ
ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଥିଲେ ହେଁ ଜୈନଧର୍ମ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ବିଶେଷ ଆସ୍ଥା
ଓ ଅନୁରାଗ ଥିଲା ଓ ଫଳରେ ଲୋକମାନେ ଜୈନ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ
ଥିଲେ ଓ ମଗଧ ଏବଂ ପାଟଲୀପୁତ୍ର ସେ ସମୟରେ ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମପୀଠ
ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଏହି ସମୟରେ ଏହିଠାରେ ଶକ୍ତିପୀଠର ପ୍ରତିଷ୍ଠା
ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ତାପରେ କଳିଙ୍ଗରେ ଖ୍ରୀ. ପୂ. ୩୨୨ ଠାରୁ ଖ୍ରୀ. ପୂ.
୨୨୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋର୍ଯ୍ୟବଂଶ ରାଜତ୍ବ କଲେ । ମୋର୍ଯ୍ୟରାଜା
ଅଶୋକ ପ୍ରଭୃତି ଓ ପ୍ରଜାମାନେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଥିଲେ ।
ସୁତରାଂ ଏହିସମୟରେ ଶକ୍ତିପୂଜା ବା ଶୈବଧର୍ମର ପ୍ରସାରର ଆଦୌ
ସମ୍ଭାବନା ନଥିଲା । ଅତଏବ ମୋର୍ଯ୍ୟ ରାଜତ୍ବ କାଳରେ ବରଜା
ମନ୍ଦିରର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଆଦୌ ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । ଖ୍ରୀ. ପୂ. ୨୨୦ ଠାରୁ
୧ମ ଶତାବ୍ଦି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚୈତ୍ୟବଂଶର ରାଜାମାନେ କଳିଙ୍ଗରେ ରାଜତ୍ବ
କରିଥିଲେ । ଏହି ବଂଶର ରାଜାମାନେ ଓ ପ୍ରଜାମାନେ ଜୈନ
ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଥିଲେ । ଏହି ବଂଶର ପ୍ରଧାନ ରାଜା ଖାରବେଳ ଜୈନ

ଧର୍ମାନୁରାଗୀ ଥିଲେ ହେଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଧର୍ମାନୁସାରେ କେବଳ ତାଙ୍କର
 ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଚୈତ୍ରବତୀର ରାଜତ୍ବ କାଳରେ
 ଉପରେକ୍ତ କାରଣରୁ ବିରଜାଦେବୀଙ୍କର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଆଦୌ ସମ୍ଭବପର
 ନୁହେଁ । ୧ମ ଶତାବ୍ଦିଠାରୁ ୫ମ ଶତାବ୍ଦି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଳିଙ୍ଗ ଆରା
 ଅଧିକାରରେ ରହିଥିଲା ଓ ତନ୍ମଧ୍ୟରେ କିଛିକାଳ କଳିଙ୍ଗ ଗୁପ୍ତ-
 ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଅଧୀନରେ ଥିଲା ଏହି ସମୟରେ ନାଗାର୍ଜୁନ ନାମକ
 ଜଣେ ବୌଦ୍ଧ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଆରା ରାଜଧାନୀରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି
 ଉତ୍କଳରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ ଓ ହଜାର ହଜାର
 ପ୍ରଜା ବୌଦ୍ଧଧର୍ମରେ ଘାତ୍ତିତ ହୋଇଥିଲେ । ଆରା ରାଜତ୍ବ କାଳରେ
 କଳିଙ୍ଗରେ ଧର୍ମର ପ୍ରଚାର ବା ପ୍ରସାର ଦିଗରେ କୌଣସି ଉଲ୍ଲେଖ
 ଯୋଗ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇଥିବାର ପ୍ରମାଣ ଇତିହାସରୁ ମିଳେ ନାହିଁ ।
 ବିରଜା ମନ୍ଦିରର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବା ନିର୍ମାଣ ହେବା ଏହି ସମୟରେ
 ଆଦୌ ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । କେଶରୀ ବଂଶୀୟ ରାଜା କଳିଙ୍ଗରେ
 ରାଜତ୍ବ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଳିଙ୍ଗର ଇତିହାସ ସେତେ ଗୁରୁତ୍ବ
 ପୂର୍ଣ୍ଣ ନଥିଲା । କେଶରୀ ବଂଶୀୟ ରାଜାମାନେ ୫୨୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦଠାରୁ
 ୧୦୪୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜତ୍ବ କରିଥିଲେ । ଏହି ବଂଶର ପ୍ରଥମ
 ରାଜା ଜନ୍ମେଜୟ ଚୈତ୍ରାରେ ରାଜଧାନୀ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ କିନ୍ତୁ
 ତାଙ୍କ ଅନ୍ତେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଯଜ୍ଞାଦିକେଶରୀ ଯାଜପୁର ବୈତରଣୀ
 କଳକୁ ଅଧିକାର ପସନ୍ଦ କରୁଥିଲେ । ଏହାର ପ୍ରମାଣ ସ୍ବରୂପ ସେ
 ବୈତରଣୀ ତଟରେ ଗୋଟିଏ ବିଶୁଦ୍ଧ ଅଶ୍ବମେଧ ଯଜ୍ଞର ଅନୁଷ୍ଠାନ
 କରିଥିଲେ ଓ ଯାଜପୁରରେ ନିଜର ରାଜଧାନୀ ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ ।
 ଏହିଠାରେ ସେ ବହୁତ ଶିବ ମନ୍ଦିର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେବାଦେବୀ
 ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ସେ ଶିବ ଓ ଶକ୍ତିର
 ଉପାସକ ଥିଲେ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଧର୍ମପରାୟଣ ଥିଲେ । କେଶରୀ ବଂଶ
 ରାଜତ୍ବପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୧୦୪୨ ପରେ ଗଙ୍ଗବଂଶ କଳିଙ୍ଗରେ

ରାଜଭୁଜ କଲେ । ଏମାନଙ୍କର ରାଜଭୁଜକାଳ ୧୦୪୨୦ାରୁ ୧୪୩୫
 ଖ୍ରୀ. ଇ. ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିଥିଲା । ଏହି ବଂଶର ପ୍ରଧାନ ରାଜା ଲଙ୍କୁଳା
 ନରସିଂହ ଦେବ, ଅନଙ୍ଗଭୂମଦେବ ଓ ଚୌଳଗଙ୍ଗ ଦେବ କଟକ,
 ବାରବାଟି, ପୁରୀ, କୋଣାର୍କ ଓ ଭୁବନେଶ୍ୱର ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନମାନ-
 କରେ ବହୁତ ଜାଗା ସ୍ଥାପନ କରିଯାଇ ଅଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଏମାନଙ୍କ
 ମଧ୍ୟରେ କେହି ବା ଗଙ୍ଗବଂଶରେ କେହି ରାଜା ଯାଜପୁରରେ
 କୌଣସି ଜାଗା ସ୍ଥାପନ କରିଥିବାର ଇତିହାସରୁ ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ ।
 ଗଙ୍ଗବଂଶପରେ କଳିଙ୍ଗରେ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶ ଖ୍ରୀ. ଇ. ୧୪୩୫ ୦ାରୁ
 ୧୫୩୪ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜଭୁଜ କଲେ । ଏହି ବଂଶର ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ର
 ଦେବଙ୍କ ଜୀବନଟି କେବଳ ଯୁଦ୍ଧରେ ଓ ଦେଶ ବିସୟରେ ବିତ-
 ଯାଇଛି । ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବଙ୍କ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାରତ୍ନା, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣବାଦ
 କାଞ୍ଚିବିଜୟରେ ଅତିବାହିତ ହୋଇଅଛି । ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବଙ୍କ
 ସମୟରେ କଳିଙ୍ଗ ପଠାଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଥିଲା ଓ
 ତାଙ୍କ ସମୟରେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ ଦେବ କଳିଙ୍ଗରେ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର
 ବିପ୍ଳବ ପ୍ରସାର କରିଥିଲେ । ଅତଏବ କେଶରୀ ବଂଶର ଯଜାତି
 କେଶରୀଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ କଳିଙ୍ଗରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବଂଶର ରାଜାଙ୍କ
 ସହିତ ଯାଜପୁରର ସମ୍ପର୍କ ନଥିଲା । ସୁତରାଂ ଯଜାତିକେଶରୀଙ୍କ
 ରାଜଭୁଜକାଳରେ ବିରଜା ମନ୍ଦିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥିବାର ଖୁବ୍
 ସମ୍ଭାବନା । ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବ ଯାଜପୁରରେ ବରାହନାଥ ମନ୍ଦିର
 ନିର୍ମାଣ କରାଇ ଥିଲେ । ଏହି ମନ୍ଦିର ଏତେ ଉଚ୍ଚ ହୋଇଥିଲା ଯେ
 ଲୋକେ ଏହି ମନ୍ଦିରର ଚୂଡ଼ା ନିକଟରେ ଲୋକ ଠିଆ ହୋଇ ଧ୍ୟାନଗର,
 ଭଦ୍ରା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଥାନମାନ ଦେଖିପାରୁଥିଲେ । ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବ
 ବରାହନାଥ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରାବେଳେ ଗୋଟିଏ ସୁଦୃଢ଼ ପ୍ରସ୍ତର
 ପାବଳ୍ଲ ଦଶାଶ୍ୱମେଧ ଘାଟ ପାଖରୁ ପଶ୍ଚିମ ଆଡ଼କୁ କିଛିଦୂର
 ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିଲା, ଏହା ବର୍ତ୍ତମାନ ନଦୀ ଗର୍ଭରେ ଲୁଚି ରହି

ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଏହାର ଚିହ୍ନ ଓ ପ୍ରମାଣ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି ।

ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶର ରାଜତ୍ବ ପରେ ୧୫୩୪ ଠାରୁ ୧୫୭୮ ଖ୍ରୀ. ଇ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଳିଙ୍ଗର ସ୍ବାଧୀନତାର ଫଳସଂ ଅବସାନ ଘଟିଲା । ଏହି ସମୟରେ ମୁସଲମାନମାନେ ବାରମ୍ବାର କଳିଙ୍ଗ ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ଖ୍ରୀ. ଇ ୧୫୫୮ ସାଲରେ ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବଙ୍କ ସହିତ କଳାପାହାଡ଼ର ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା ଓ ତହିଁରେ ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବ ଆହତ ହୋଇ ପ୍ରାଣ-ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ ୧୫୩୪ ଠାରୁ ୧୫୭୮ ଖ୍ରୀ. ଇ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଳିଙ୍ଗର ସ୍ବାଧୀନତା ଫଳସଂ ଅବସାନବେଳେ ଓ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଆକ୍ରମଣ ବେଳେ ବିରଜା ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ହେବା ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ତାପରେ ୧୫୭୮ ଖ୍ରୀ. ଇ ଠାରୁ ୧୭୫୧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଳିଙ୍ଗ ମୋଗଲ ରାଜତ୍ବ ଅଧୀନରେ ରହିଥିଲା ଓ ୧୭୫୧ ଠାରୁ ୧୮୦୩ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମରହଟ୍ଟାମାନେ କଳିଙ୍ଗରେ ରାଜତ୍ବ କରିଥିଲେ । ଏହି ମରହଟ୍ଟା ମାନଙ୍କ ରାଜତ୍ବ କାଳରେ ଏଠାରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବାର ଲେଖେ କହନ୍ତି । ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ବିରଜା-ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । ୧୮୦୩ ଖ୍ରୀ. ଇ ଠାରୁ ୧୯୪୭ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଶା ବ୍ରିଟିସ ଶାସନାଧୀନରେ ରହିଥିଲା ।

ସୁତରାଂ କଳିଙ୍ଗ ଇତିହାସର ଉପରେକ୍ତ ପ୍ରକାରରେ ବିଚାର କଲେ ଦେଖିଲେ ପୁଷ୍ପ ଅନୁମାନ ହେବ ଯେ ଯଜାତିକେଶରୀ ଯାଜପୁର, ବିଷେଷତଃ ବୈତରଣୀ କୁଳର ସ୍ଥାନ ମାନଙ୍କୁ ବିଶେଷ ପସନ୍ଦ କରୁଥିଲେ ଓ ସେଥିପାଇଁ ସେ ଏଠାରେ ରାଜଧାନୀ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ ଓ ଏହିଠାରେ ଦଶାଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିଥିଲେ । ସେ ଶୈବ

ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଥିଲେ ଓ ଶକ୍ତିର ଉପାସକ ଥିଲେ । ଉପାସନା ଯଜ୍ଞ, ହୋମ ଇତ୍ୟାଦି କରାଇବା ପାଇଁ ସେ କାନ୍ୟକୁବ୍ଜରୁ ୧୦୦୦୦ ଶୋନ୍ତିୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଏଠାକୁ ସକୁଟ୍ସନ୍ୟ ଅଣାଇ ଥିଲେ । ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ଜମି ଓ ଭତ୍ତା ଦେଇ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶାସନମାନ ବସାଇ ଥିଲେ, ସୁତରାଂ ତାଙ୍କର ରାଜତ୍ବ କାଳରେ ସେ ବିରଜା ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରିଥିବାର ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ଭାବନା ଓ ଯୁକ୍ତ ସମ୍ଭବ ଅନୁମାନ ଅଟେ । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ କବି ରାଧାନାଥ ରାୟ ତାଙ୍କର ଯଜ୍ଞାଦିକେଶରୀ କାବ୍ୟରେ ଯାଜପୁର ନଗର ନିର୍ମାଣ ବିଷୟରେ ଯାହା ଲେଖି ଅଛନ୍ତି ତାହା କେବଳ ଗୋଟିଏ ସୁଲଳିତ ଓ ଚିତ୍ରାକର୍ଷକ କବିତା ଆକାରରେ ଲିଖିତ ଅଛି । ଏହି କବିତାଟି ପଢ଼ିଲେ ଏହା ଗୋଟିଏ ଉପନ୍ୟାସ ପରି ମାଲୁମ ହୁଏ କାରଣ କେଉଁ ଶତାବ୍ଦିରେ କେଉଁ ମଗଧ ରାଜାର ଝିଅ ବିମଳା ଓ ପୁଅ ଯଜ୍ଞାଦି ଏହି କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସି ବଣ ଜଙ୍ଗଲରେ ବୁଲୁଥିଲେ ଏହା କୌଣସିଠି ସ୍ପଷ୍ଟ ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ ବା ଏହି ଗଳ୍ପ ମୂଳରେ ଐତିହାସିକ ଭୂତି ଥିଲେପରି ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ । ଏହା କେବଳ ଗୋଟିଏ ସୁମଧୁର ସୁଲଳିତ ଓ ସୁନ୍ଦର ଐତିହାସିକ କାବ୍ୟ ଅଟେ ।

ଏ ତ ହେଲା ଇତିହାସର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାର ବିଚାର, ଅର୍ଥାତ୍ କଳିଙ୍ଗ ଇତିହାସ ଆଲୋଚନା କରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କାଳରେ, ବିଭିନ୍ନ ରାଜାମାନଙ୍କର ପୃଷ୍ଠ ପୋଷକତାରେ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମର ପ୍ରସାର ଓ ତତ୍କାଳରେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଧର୍ମାନୁରାଗ ଓ ଯାଜପୁର ସହିତ ଉକ୍ତ ରାଜାମାନଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ ଓ ତଦୁପରି ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମର ପ୍ରସାର ଇତ୍ୟାଦି ଆଲୋଚନା କରି ବିରଜା ମନ୍ଦିର କେଉଁ ସମୟରେ ନିର୍ମାଣ ହୋଇଥିବାର ସମ୍ଭାବନା ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ଅନୁମାନକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ମାତ୍ର ।

କିନ୍ତୁ ପୁରାଣ ଭିତରେ ବିରୁଦ୍ଧ କଲେ ଦେଖାଯିବ ଯେ
 ବିରଜାଦେବୀ ଏହି ଯାଜପୁରରେ ଯଜ୍ଞକ୍ଷେତ୍ରରୁ ଗୁମ୍ଫା କାଳର
 ବହୁପୁରୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲେ, ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ମତରେ ଉକ୍ତ-
 ବେଦର ରଚନା ଆଜକୁ ଆଦ୍ୟାଜ ଚୁନିହଜାର ବର୍ଷର କଥା, ଗୁମ୍ଫା-
 ପୁରର ରଚନା ଆଜକୁ ଆଦ୍ୟାଜ ଚୁନିହଜାର ବର୍ଷର ତଳର କଥା
 ଓ ମହାଭାରତ ଆଜକୁ ଆଦ୍ୟାଜ ଦୁଇହଜାର ବର୍ଷର ରଚନା
 ଅଟେ । ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପୁରାଣ ଲେଖା ନିଶ୍ଚୟ ପୁରାଣ ଯୁଗର ରଚନା
 ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସେହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପୁରାଣରେ ଲେଖାଅଛି,
 “ବିରଜେ ବିରଜା ମାତା ବ୍ରହ୍ମଣୀ! ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତା , ଯସ୍ୟାଃ ସନ୍ଦର୍ଶ-
 ନାତ୍ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଃ ପୁନାତ୍ୟା ସପ୍ତମଂ କୁଳଂ” ଏହି ଲେଖାରୁ ଜଣାଯାଏ
 ବିରଜାଦେବୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଏଠାରେ ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲେ
 ଏବଂ ପୁରାଣ ଯୁଗ ବେଳକୁ ବିରଜା ଯାଜପୁରରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ
 ଥିଲେ, ଯଦି ପୁରାଣ ଯୁଗ ବେଳକୁ ବିରଜା ଦେବୀ ଯାଜପୁରରେ
 ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ନଥାନ୍ତେ ତେବେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପୁରାଣରେ ଏ ପଦକ
 କଦାପି ଲେଖା ବା ଦେଖା ହୋଇ ନଥାନ୍ତା, ଅତଏବ ବିରଜାଦେବୀ
 ପୁରାଣ ଯୁଗବେଳେ ଅର୍ଥାତ୍ ୩୦୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଏଠାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ
 ହୋଇଥିଲେ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପୁରାଣ ଏହାର
 ଯଥାଯଥ ପ୍ରମାଣ ଅଟେ, ମହାଭାରତ ଲେଖା ହେବା ସମୟରେ ବା
 ଚତୁର୍ଥପୁରୁଷ ବିରଜାଦେବୀ ଏହି ଯାଜପୁରରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲେ,
 ବୋଲି ମହାଭାରତରୁ ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ମହାଭାରତର ବନପର୍ବରେ
 ୮୫ ଓ ୧୧୪ ଅଧ୍ୟାୟରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରକାରରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବାର
 ଲୁକ୍ଷାୟାଏ, “ତତୋ ବୈତରଣୀଂ ଗଚ୍ଛେତ୍, ସର୍ବପାପ ପ୍ରମୋଚନାଂ
 ବିରଜଂ ଶୀର୍ଷ ମାସାଦ୍ୟ ବିରାଜତ୍ଵ ଯଥା ଶଶୀ” “ତତୋଂ ବୈତରଣୀଂ
 ସର୍ବେ ପାଣ୍ଡବାଃ ଦ୍ରୌପଦୀ ଚ ତଥା ଅବଶୀର୍ଷ୍ୟ ମହାଭାଗା ତର୍ପୟା
 ଚନ୍ଦ୍ରିରେ ପିତୃନ୍” ମହାଭାରତରେ ବନପର୍ବର ଏହି ଲେଖା ପଡ଼ିଲେ

ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଜଣାଯିବ ଯେ ମହାଭାରତ ଲେଖା ହେବା ପୂର୍ବରୁ ବୈତରଣୀ କଳରେ ବିରଜା ଦେଶ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ଲେଖାରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଗ୍ରୀଷ୍ମକାଳେ ଦ୍ରୋଣଙ୍କ ସହିତ ଯାକ-ପୁରକୁ ଆସି ବୈତରଣୀରେ ସ୍ନାନ କରି ପିତୃ ତର୍ପଣ କରିଥିଲେ ଓ ବିରଜା ଦେଶକୁ ଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ଅତଏବ ବିରଜା ଦେଶ ତତ୍ପୂର୍ବରୁ ଏଠାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲେ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ବିରୂର କରାଯାଉ, ବେଦାଧ୍ୟାୟୀ ଓ ବେଦ ଆଲୋଚନା କରୁଥିବା ରୁଷି ସନ୍ଧ୍ୟାସୀମାନେ ବୈଦିକ ଯୁଗପରେ ସଂହତା ରଚନା କରିଥିଲେ, ଯଥା ମନୁସଂହତା, ଭୃଗୁସଂହତା, ପରାଶର ଓ କପିଳ ସଂହତା ଇତ୍ୟାଦି । ଏହା ପ୍ରାୟ ୩୦୦୦ ବର୍ଷର ପୂର୍ବ ଅର୍ଥାତ୍ ପୁରାଣ ଯୁଗର ପୂର୍ବକଥା, କପିଳ ସଂହତାରେ ଲେଖା ଅଛି । “ଦଶସହସ୍ର ବର୍ଷ ବାରାଣସୀରେ ନିଉନ୍ତର ହରପୂଜନରେ ଯେଉଁ ଫଳ ମିଳେ ଥରେ ମାତ୍ର ବିରଜା ଦେଶଙ୍କର ଦର୍ଶନରେ ସେହିଫଳ ମିଳେ । କପିଳ ସଂହତାରେ ଏହି ଲେଖାରୁ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରିବ ଯେ କପିଳ ସଂହତା ରଚନା ବେଳକୁ ବିରଜାଦେଶ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ଥିଲେ । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପୁରାଣରେ “ବିରଜଃ କ୍ଷେତ୍ର ମହାତ୍ମ୍ୟ ନାମରେ ୨୯ଟି ଅଧ୍ୟାୟ ସମ୍ବଳିତ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ କାବ୍ୟ ଯାକପୁର କ୍ଷେତ୍ର ଓ କ୍ଷେତ୍ର ମହାତ୍ମ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ଲେଖା ଅଛି । ଏହା ସଂକ୍ଷେପରେ ଲେଖା ଅଛି । ଏହାକୁ ବିପ୍ର ହରିଦାସ ଓଡ଼ିଆ ପଦ୍ମାରରେ ଅନୁବାଦ କରିଥିଲେ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଯାକ-ପୁରର ସୁନାମଧନ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ଦାସ କାବ୍ୟଟୀର୍ଥ ଏହାକୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଗଦ୍ୟାକାରରେ ଅନୁବାଦ କରିଅଛନ୍ତି ବୋଲି

ଶୁଣାଯାଏ ଅର୍ଥାତ୍ତବ ଯୋଗୁଁ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇ ନପାରି ତାହା ତାଙ୍କ ପାଖରେ ପାଣ୍ଠିଲିପି ଆକାରରେ ପଡ଼ି ରହିଅଛି ବୋଲି ଶୁଣାଯାଏ । ଏହି ୨୯ଟି ଅଧ୍ୟାୟ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ବିରଜାଦେବୀ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଜଣାଯାଏ ଯେ ବିରଜାଦେବୀ ପୁରାଣଯୁଗ ବା ଚତୁର୍ଥରୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ଥିଲେ ।

ବିରଜା ଦେବୀଙ୍କର ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବିଷୟ ଓ ପୁରାଣ ଓ ଇତିହାସ ଉଭୟ ଭିତ୍ତିରେ ଓ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସମାଲୋଚନା କରି ବିଚାର କଲେ ଜଣାଯାଏ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିରଜାଦେବୀ ଅଳ୍ପ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲେ । ଯଜ୍ଞତିକେଶରୀଙ୍କ ରାଜତ୍ବକାଳରେ ୭ଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦିରେ ବିରଜାମନ୍ଦିର ସୁନ୍ଦର ଓ ବିରାଟ ଆକାରରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ସମୟ ପରେ ବିଶେଷତଃ ଜଳାପାହାଡ଼ର ଆକ୍ରମଣ ପରେ ବିରଜାମନ୍ଦିର ଭଗ୍ନ, ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅବହେଳିତ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ି ରହିଥିଲା । ବହୁକାଳପର ରାୟ ବାହାଦୁର ଚୌଧୁରୀ ୯ ନଭେମ୍ବର ୧୯୧୩ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ପିତାମହ ଧର୍ମ ପ୍ରାଣ ସ୍ବର୍ଗୀୟ ଚୌଧୁରୀ ସୁଦର୍ଶନ ମହାପାତ୍ର ବିରଜାଙ୍କର ଭଗ୍ନ ଓ ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ ମନ୍ଦିର ମରାମତ କରି ବେତାମଧ୍ୟସ୍ଥ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମନ୍ଦିର ମୁଖରୁ ଗୁମାସ୍ତା ରୋଷଦର ଅମାର ଇତ୍ୟାଦି ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ବିରଜାଦେବୀ ଉକ୍ତ ଚତୁର୍ଥରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ ଅଟନ୍ତି । ତତ୍ ପରେ ଶୁଣାଯାଏ ଯେ ଜଣେ ଭିକ୍ଷୁକ ବାବାଜୀ (ଡାକନାମ ବେତା ବାବାଜୀ) ନିଜର ଭିକ୍ଷାଲବ୍ଧ ସମ୍ପତ୍ତି ଧନରେ ବିରଜାଦେବୀଙ୍କର ମନ୍ଦିରର ଚତୁର୍ପାର୍ଶ୍ବ ବେତା ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ ।

ବିରଜା ଦେବୀଙ୍କର ନିତ୍ୟ ଓ ନୈମିତ୍ତିକ ପୂଜା

ପ୍ରାଚୀନ ବିରଜା ଦେବୀଙ୍କର ଦୁଇଥର ପଞ୍ଚମୀପୂର୍ବରେ ପୂଜା

ହୁଏ । ଥରେ ସକାଳେ ଏବଂ ଥରେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ପୂଜାହୁଏ ଏବଂ ଦୁଇ ଥର ବାଳଭୋଗ ଓ ଦୁଇ ଥର ଅନ୍ନଭୋଗ ପ୍ରତିଦିନ ଅର୍ପିତ ହୁଏ । ଜିତାଷ୍ଟମୀ ଠାରୁ ମହାନବମୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତିଦିନ ଦୁଇଥର ଷୋଡ଼ଶ ଉପବୃତ୍ତରେ ବରଜା ଦେବୀଙ୍କର ପୂଜା ହୁଏ ଓ ସେହି ଦିନ ମାନଙ୍କରେ ବାଳଭୋଗ ଦୁଇଥର ଓ ଅନ୍ନଭୋଗ ଦୁଇଥର ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣରେ ଅର୍ପିତ ହୁଏ । ପ୍ରତିଥର ପୂଜାବେଳେ ଦେବୀଙ୍କର ବେଶ ଓ ଭୂଷଣର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଏ ।

ମାଘମାସ—ମାଘମାସ ସଂକ୍ରାନ୍ତି ଦିନ ବରଜାଙ୍କ ନିକଟରେ ମକର ଉତ୍ସବ ପ୍ରତିପାଳିତ ହୁଏ । ଏହି ଦିନ ଗୋଟିଏ ସୁବୃହତ୍ ମକରଗୁଡ଼ଳ ହାଣ୍ଡି ଦେଇ ବରଜାଙ୍କ ପୁରୋହିତ ବେଡ଼ାର ଚତୁ-ପାଶ୍ୱରେ ବାଜା, ଶଙ୍ଖ, ଛନ୍ଦ ଓ ଗୁମର ଇତ୍ୟାଦି ସହିତ ପରିହରୀ କରି ମନ୍ଦିର ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରନ୍ତି ଓ ଶେଷରେ ସେହି ମକର ଗୁଡ଼ଳ ହାଣ୍ଡି ନଡ଼ିଆ, ପାଚିଲା କଦଳୀ ପ୍ରଭୃତି ସମ୍ପଦ ଶ୍ରୀରେ ପଞ୍ଚାମୃତ ତିଆରିକରି ଦେବୀଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରନ୍ତି । ଏହିମାସ ମଧ୍ୟ ଟ୍ରିବେଣୀ ଅମାବାସ୍ୟା ଦିନରେ ବରଜାଙ୍କର ସ୍ୱନକ୍ଷତ୍ର ଜନ୍ମୋତ୍ସବ ପ୍ରତିପାଳିତ ହୁଏ । ଏହି ସ୍ୱନକ୍ଷତ୍ର ଦିବସରେ ଦେବୀଙ୍କର ଷୋଡ଼ଶ ଉପବୃତ୍ତରେ ପୂଜା, ହୋମ ଓ ମେଷବଳି ହୁଏ । ଏହି ଜୟନ୍ତୀଘୋଷ ମହାସମା ରୋହରେ ପ୍ରତିପାଳିତ ହୋଇଥିବାରୁ ପଞ୍ଚକୋଶୀ ଯାତ୍ରୀମାନେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଆସି ଦେବୀଙ୍କର ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ।

ପାଲ୍‌ଗୁନ ମାସ—

ଦୋଳ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିନ ବରଜାଦେବୀଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ଦୋଳ ମଣ୍ଡଳକୁ ଆସି ନୂତନ ପଞ୍ଜିକା ଶୁଣନ୍ତି ଓ ଫରୁ ଖେଳ ହୁଏ ।

ବୈଶମାସ—ବାରୁଣୀ ସ୍ନାନ ପାଇଁ ଆସିଥିବା ସମସ୍ତ ଯାତ୍ରୀ ବୈତରଣୀ ସ୍ନାନ ଶେଷକରି ଚିରଜା ଦେବାଙ୍କର ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ।

ବୈଶାଖ ମାସ—ପଣାସଂହାନ୍ତି ଦିନ ଚିରଜାଙ୍କୁ ପଣାଭୋଗ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭୋଗ ଅର୍ପିତ ହୁଏ ଏହିଦିନ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଯାତ୍ରୀ ମାନେ ଦେବାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଆସନ୍ତି । ଲୋକମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଚର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ସଂହାନ୍ତି ଦିନ ଦେବାଙ୍କୁ ଯେପରି ଭୋଗ ଅର୍ପଣ କରାଯିବ ଓ ଯେପରି ଭକ୍ତି କରାଯିବ ସେହିପରି ଭୋଗ ପ୍ରସାଦ ସାର୍ବବର୍ଷ ଭୋଜନ କରିବାକୁ ମିଳିବ ଓ ସେହିପରି ଅଚଳା ଭକ୍ତି ବର୍ଷତମାମ ଦେବାଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମରେ ଅଟଳ ହୋଇ ରହିବ । ପୂର୍ବରୁ ମାନସିକ ଥିବା କଳାକାର ଓ କଳାଶାଳୀ ଓ ଅଳଙ୍କାର ଏହିଦିନ ଚିରଜାଙ୍କୁ ଲୋକମାନେ ଅର୍ପଣ କରିଥାନ୍ତି ।

ଆଷାଢ଼ ମାସ—ରଜସଂହାନ୍ତି ଦିନ ଏହିଠାରେ ବହୁଲୋକର ସମାଗମ ହୁଏ । ଏହି ମାସରେ ବହୁତ ସଂଖ୍ୟାରେ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଓ ବାହୁଡ଼ା ଯାତ୍ରୀ ପୁରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନକୁ ଯାଉଥିବା ଓ ଫେରୁଥିବା ସମୟରେ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବୈତରଣୀ ସ୍ନାନ କରି ଚିରଜା ଦେବାଙ୍କର ଦର୍ଶନ କରି ଘରକୁ ଫେରନ୍ତି ।

ଶ୍ରାବଣ ମାସ—ଏହିମାସ ଚିତାଲୁଗି ଅମାବାସ୍ୟା ଦିନ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପିଠା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇ ଦେବାଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରାଯାଏ ଓ ନୈବିଦ୍ୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ବିତରଣ କରାଯାଏ ।

ଭାଦ୍ର ମାସ—ଶୁନିଆଁ ଦିନ ବିଲ୍ୱବରଣ ହୁଏ ଓ ଚିରଜା-ଦେବାଙ୍କର ରଥଯାତ୍ରା ଓ ରଥର ଆୟୋଜନ ଏହି ଦିନଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ।

ଆଶ୍ୱିନ ମାସ—ଜିତାଶ୍ଳମୀଠାରୁ ମହାଶ୍ଳମୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଶ-
ଙ୍କର ସୋଡ଼ଶ ଉପରରେ ପୂଜା ହୁଏ ଓ ପାବଣଯାତ୍ରା ଖମ୍ବୀଠାରୁ
ନବମୀ ଦଶହରା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମହାସମାବେଦରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ ।
ଏହି ସମୟରେ ରଥଯାତ୍ରା, ଧୂଳିମୀ ହୋମ, ମହାଶବଳ ଇତ୍ୟାଦି
ଦେଖିବା ପାଇଁ ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟାରେ ଲୋକମାନେ ଏଠାକୁ
ଆସନ୍ତି ।

କାର୍ତ୍ତିକ ମାସ—ଏହି ମାସରେ ପ୍ରତିଦିନ ଦେଶଙ୍କ ଆଗରେ
ପୂଜାଶେଷରେ ମଙ୍ଗଳ ଆଳତା ହୁଏ ଓ ପ୍ରତିଦିନ ଦେଶଙ୍କୁ ହବିଷ୍ୟାନ୍ନ
ନୈବିଦ୍ୟ ଅର୍ପିତ ହୁଏ । ଏହି ମାସସାରା ଏଓଳି ସେଓଳି ପ୍ରତିଦିନ
ଲୋକମାନେ ଦେଶଙ୍କର ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଆସିଥାନ୍ତି । ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ
ପୁଣ୍ୟାର୍ଜନ ଓ ଧର୍ମାଚରଣ ପାଇଁ ଏହି ମାସଟି ଏ ସେବରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ
ଓ ପ୍ରଶସ୍ତ ଅଟେ ।

ମାର୍ଗଶୀର ମାସ—ପ୍ରଥମାଶ୍ଳମୀ ଦିନ ଏହି ମାସରେ ବିରଜା-
ଦେଶ ନୃତନବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନ କରନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର
ପିଠାପଣା ନୈବିଦ୍ୟ ଅର୍ପଣ କରାଯାଏ ।

ପୌଷ ମାସ—ଧନୁସଂକ୍ରାନ୍ତି ଦିନ ଧନୁମୁଆଁ, ନୂଆ ନୂଆ
କନ୍ଦଗୁଡ଼ି ଓ ଛେନାମୁଆଁ ବଣିଷ୍ଠ ଆକୃତିରେ ବଣିଷ୍ଠ ପ୍ରକାରରେ
ତିଆରି ହୋଇ ବିରଜା ଦେଶଙ୍କୁ ନୈବିଦ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ ଅର୍ପିତ ହୁଏ ।

ମହାଶ୍ଳମୀ ହୋମ—

ବିରଜାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ମହାପାବଣରେ ଏହି ହୋମ ଆଶ୍ୱିନ
ମାସ ଶୁକ୍ଳାଷ୍ଳମୀ ଦିନ କରାଯାଏ । ଆଶ୍ୱିନମାସ ଜିତାଶ୍ଳମୀଠାରୁ ଏହି
ହୋମ ଆରମ୍ଭ କରାଯାଇ ମହାନବମୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆହୁତି ପ୍ରଦାନ

କିରାଯାଏ ମହାଶ୍ଵମୀ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଶଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ୧୦୦୦ ଆହୁତି-ପ୍ରଦାନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ଓ ଏହିଦିନ ପୂର୍ଣ୍ଣାହୁତି ହୋଇଯାଏ । ତତ୍ପରେ ମଧ୍ୟ ୫୦୦୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆହୁତି ଅଜ୍ଞଦେବତାମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୁଏ । ଏହାଛଡ଼ା ବାହାର ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ମାନସିକ ହୋମ ଦେଶଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କରାଯାଏ । ବାହାର ଯାତ୍ରୀଙ୍କର ମାନସିକ ହୋମ ପାଇଁ ମିଳିଥିବା ଓ ପାଇଥିବା ଦୃତ ବ୍ୟଙ୍ଗତ ହଣ୍ଡା ହଣ୍ଡା ଗବ୍ୟଦୃତ ହୋମ କରାଯାଏ । ଦେଶଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ହୋମ ଏହି ମହାଶ୍ଵମୀ ଦିନ ସମାପ୍ତ ହୁଏ । ପୂର୍ଣ୍ଣାହୁତି ସମୟରେ ହୋମକୁଣ୍ଡ ନିକଟରେ ବହୁଲୋକର ସମାଗମ ହୋଇଥାଏ । ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ସନ୍ତାନଭିଳାଷୀ ବନ୍ଧ୍ୟା-ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ସନ୍ତାନସନ୍ତତି ବିହୀନ ଦମ୍ପତି ଆଗରୁ ଟିକଟ କଣି ପୂର୍ଣ୍ଣାହୁତି ଦର୍ଶନପାଇଁ ସୁବିଧାରେ ଆସି ହୋମକୁଣ୍ଡ ନିକଟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣାହୁତି ଦର୍ଶନ ଲଳସାରେ ବସନ୍ତି ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣାହୁତି ଦର୍ଶନ କର ଫେରନ୍ତି ।

ଛାଗବଳି, ମହୁଷବଳି ଓ ଲୁଖବନ୍ଧା--

ବିରଜାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଆଶ୍ଵିନମାସ ମହାଶ୍ଵମୀ ଦିନ ଛାଗବଳି ଓ ନବମୀ ଦିନ ମହୁଷବଳି ପ୍ରଦାନ ହୁଏ । ପଞ୍ଚମୀ ଦିନଠାରୁ ଯେଉଁ ଛାଗବଳି ଦିଆଯାଏ ତାହା ବିରଜାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ନ ହୋଇ ଭୈରବଙ୍କ ନିକଟରେ (ପଶ୍ଚିମ ପାଟରେ) ହୁଏ । ନବମୀ ଦିନ ଅକ୍ଷରାସିରେ ମହୁଷବଳି ପ୍ରଦାନ ହୁଏ ଏହି ମହୁଷ ବଳି ଦେଖିବାକୁ ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟାରେ ଲୋକମାନେ ବହୁ ଦୂରରୁ ଆସନ୍ତି ଓ ରାସି ଉଜାଗର ହୋଇ ମହୁଷବଳି ଦେଖନ୍ତି । ରୋଗୀଗୁଣ୍ୟ ଓ ରୋଗୀମୁକ୍ତ ହେବା ମାନସରେ ଓ ଦୃତ ଭକ୍ତି ବିଶ୍ଵାସରେ ବଳି ପରେ ଏହି ମହୁଷର ରକ୍ତକୁ ଟିକି ଟିକି କରି ଭକ୍ତମାନେ ପୋଛି ନେଇଯାନ୍ତି ।

ମହିଷବଳୀ ପୂର୍ବରୁ ଲକ୍ଷବିରା ହୁଏ । ଲକ୍ଷବିରାରେ ଅର୍ଥ ଏହି ଯେ, ରାଜା ଓ ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ଜାତି ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟଲାଭ କରିବା ମାନସରେ ଦେଖାଇ ଆରାଧନା କରନ୍ତି । ଓ ବିଶେଷତଃ ଦେବପୂଜା ସମୟରେ ଏହି ମହା ପାବଣୀରେ ଶ୍ରମୀୟନ ସେମାନଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧାସ୍ତ୍ର ପୂଜାକରନ୍ତି ଓ ଖଡ୍ଗଶୂଳଧାରଣୀ ଦେବୀଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧାସ୍ତ୍ର ଶ୍ରମୀୟନ ପୂଜା କରନ୍ତି ଓ ଦୁଇ ଦିନ ପରେ ନବମୀ ଦିନ ସେହି ଅସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀତା ପରୀକ୍ଷା କରିବା ମାନସରେ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ବିରଜା ଦେବୀଙ୍କ ଗନ୍ତାଘରେ ରଖା ହୋଇଥିବା ଖଡ୍ଗ ଓ ଖରମାନଙ୍କର ପୂଜା-ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀତା ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ଛୁଟି ମହିଷ ବଳୀ ହୁଏ ଓ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ପଡ଼ିଆରେ ଲକ୍ଷ ବିରା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କଦଳୀ ଗଛ ପୋତା ହୋଇ ଶରସନ୍ତାନ କରାଯାଏ । ଯେଉଁ ପଡ଼ିଆରେ ଅର୍ଦ୍ଧ ରାତ୍ରିରେ ଉକ୍ତପ୍ରକାରରେ ବାଜା ଓ ବାଣବାଜି ସହିତରେ ଶର ସନ୍ତାନ ହୁଏ ତାହା ଲକ୍ଷବିରା ପଡ଼ିଆ ନାମରେ ଜନପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଶ୍ରମୀୟନ ଦିନ ବଢେଇ, କମାର, ନାପିତ ପ୍ରଭୃତି ବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କର ଯନ୍ତ୍ର ପୂଜା ମଧ୍ୟ ହୁଏ ।

ରଥଯାତ୍ରା ବା ବିରଜାଙ୍କ ଉତ୍ସାହାତ୍ରା—ଏହାକୁ ପାବଣୀ ଯାତ୍ରା କୁହାଯାଏ । ଏହା ୫ମୀ ତାରୁ ନବମୀ ସୁଦ୍ଧା ୫ ଦିନ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ଏହି ଯାତ୍ରାରେ ଗୋଟିଏ ସୁସଜ୍ଜିତ ନଉଶୁମ୍ପା ରଥରେ ବିରଜାଦେବୀଙ୍କର ପ୍ରତିମା ଯୁ ରଥ ଉପରେ ବସି ବେଢ଼ାର ଚତୁର୍ପାଶ୍ୱରେ ପରିଭ୍ରମଣ କରନ୍ତି । ବିରଜାଦେବୀଙ୍କର ପ୍ରତିମା ଯୁ ସ୍ୱର୍ଗସାଧାରଣ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଏ ଉତ୍ସାହାତ୍ରାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । ପୂର୍ବେ ହରିଜନମାନେ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ଦେବୀଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଉନଥିଲେ ବୋଲି ଏ ବ୍ୟବସ୍ଥା

କରାଯାଇଥିଲା । ବିରଜାଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ରଥପ୍ରତିଷ୍ଠାପର ରଥ ଉପରେ
ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ପ୍ରତିଦିନ ପୂଜା ଓ ହୋମ ସେହି ରଥ ଉପରେ
କରାଯାଏ । ପ୍ରତିଦିନ ରଥ ଉପରେ ଚଣ୍ଡିପାଠ ହୁଏ । ରଥଯାତ୍ରା,
ରଥଟଣା ଦେଖିବାକୁ ଓ ରଥ ଟାଣିବାକୁ ବହୁ ଦୂରରୁ ସହସ୍ର
ସହସ୍ର ଲୋକ ଖର୍ମାଠାରୁ ନବମୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସନ୍ତି । ପୁଲିସ ଓ
ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ରଥଟଣା ହୁଏ ।

ବେତାମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଦେବାଦେବୀ, ନାଭିଗୟା ଓ ଏହି
କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦର୍ଶନୀୟ ସ୍ଥାନମାନ:—

ପଣ୍ଡିତ ମାନଙ୍କ ମତରେ ଦେବୀଙ୍କ ଦର୍ଶନ ସମାପନ କରି
ଦକ୍ଷିଣ ଦ୍ୱାରରେ ବାହାର ଦେଖି ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରିବା ବିଧି ସମ୍ପନ୍ନ
ଓ ଫଳପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଟେ । ଦକ୍ଷିଣ ଦ୍ୱାରରୁ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ
ଦକ୍ଷିଣଦ୍ୱାର ନିକଟରେ ପ୍ରଥମେ ଚୁଆରେଶ୍ୱର ତାପରେ ଗଣେଶ,
ତାପରେ ମହାଶୀର ହନୁମାନ, ତାପରେ କାଳ ଭୈରବ, ତାପରେ
କାର୍ତ୍ତିକେଶ୍ୱର, ତାପରେ କ୍ଷୀଣାନେଶ୍ୱର ତାପରେ ଲେମ୍ବୁଦର୍ଶନ ଓ
ଶେଷରେ ନାଭିଗୟା ଦର୍ଶନ ଓ ଏହିଠାରେ ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କୁ ନମସ୍କାର
କରି ଦେବୀଙ୍କ ନିକଟରୁ ବିଦ୍ୟାୟ ନେବାକୁ ହୁଏ । ନାଭିଗୟା ମନ୍ଦି-
ରରେ ଗଦାଧର ଓ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ଭୈରବଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ଉଚିତ୍ ।
ନାଭିଗୟାରେ ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କୁ ପିଣ୍ଡଦାନ କରାଯାଏ । ଶ୍ରାବଣ ଦ୍ୱାଦଶୀ
ଅଷ୍ଟମୀ ତୃତୀୟା ଓ ମହାଳୟା ଦିନ ଏହିଠାରେ ପିଣ୍ଡଦାନ ପାଇଁ ବହୁ
ଲୋକର ସମାଗମ ହୁଏ କାରଣ ଏହି ୩ ଗୋଟି ଦିନ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ
ପିଣ୍ଡଦାନ ପାଇଁ ପ୍ରସସ୍ତ ଅଟେ । ଗୟାନାଭିରେ ପିଣ୍ଡଦାନ କରି ନ
ପାରିଲେ ନିଜର ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି ଏଠି କେବଳ ନମସ୍କାର
କରିବା ବିଧେୟ ।

ବିରଜା ମନ୍ଦିରର ଅନନ୍ତ ଦୂରରେ ପ୍ରାଚୀନ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ
ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଶିଳ୍ପଚରଣ ମନ୍ଦିର ଅବସ୍ଥିତ । ଏହାର କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଦୂରରେ
ଗୋକର୍ଣ୍ଣିକା ଶାସ୍ତ୍ର, ସୋମଶାସ୍ତ୍ର ଓ ମଣିକର୍ଣ୍ଣିକା ଶାସ୍ତ୍ର ଅବସ୍ଥିତ ।
ବିରଜା ମନ୍ଦିର ନିକଟରେ ରାସ୍ତା କଡ଼ରେ ବ୍ରହ୍ମାକୁଣ୍ଡ ଓ ଅଗ୍ନିଶିଖରଙ୍କ
ମନ୍ଦିର ଅବସ୍ଥିତ । ବ୍ରହ୍ମାକୁଣ୍ଡର ଅନ୍ୟନାମ ବିରଜାକୁଣ୍ଡ ଅଟେ ।
ଏହା ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତର ସୋପାନ ପରି ବେଷ୍ଟିତ ସୁନ୍ଦର ସୁବୃହତ
ଜଳାଶୟ । ଏହି ଜଳାଶୟ ବହୁକାଳରୁ ଖୋଦିତ ହୋଇଥିଲା, କିନ୍ତୁ
ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାର ଜଳ ନିଷ୍କାସନ ଓ ପଙ୍କୋଦ୍ଧାର ହୋଇପାରି
ନଥିଲା । ସୁଖର କଥା ଷ୍ଟେଟ୍ ସରକାର ପ୍ରାୟ ୨୦୦୦୦ ହଜାର
ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟ କରି ଏହିବର୍ଷ ଏହି ପ୍ରାଚୀନ ପୁଷ୍କରିଣୀର ଜଳନିଷ୍କାସନ,
ପଙ୍କୋଦ୍ଧାର ଓ ପାବଜ୍ଜ ମରମତ କରିଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ଫମଶ ଉତ୍ତର
ଦିଗକୁ ରାସ୍ତାରେ କିମ୍ବଦନ୍ତୀର ଗଲେ ଅଠରନଳା ପୋଲ ଦେଖିବାକୁ
ମିଳେ । ଏହା ୧୮ଟି ନଳାକିଣ୍ଡିଷ୍ଟ ଗୋଟିଏ ସୁଦୃଢ଼ ପୋଲ ଓ
ଜଳନିଷ୍କାସନ ଯେତୁ ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ନଳା
ରାସ୍ତା ଓ କେନାଲ ଦ୍ଵାରା ବନ୍ଦ ହୋଇ ଯାଇଅଛି । ଏହି ଅଠର ନଳା
ପର କିଛିଦୂର ଗଲେ ଶୁଭଦ୍ରା ନଦୀ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହି ସ୍ତମ୍ଭଟି
ବିଶେଷ ଚିତ୍ରାକର୍ଷକ ଓ ରମଣୀୟ ଅଟେ । ଏହା ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ
ଦ୍ଵାରା ପ୍ରାଚୀନ ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ ସ୍ମରଣେ ସୁରକ୍ଷିତ ଅଟେ । ଏହି ସ୍ତମ୍ଭ
ଗୋଟିଏ ଅଖଣ୍ଡ ପ୍ରସ୍ତରରେ ନିର୍ମିତ । ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ୩୭ ଫୁଟ ।
ପୂର୍ବେ ଏହି ସ୍ତମ୍ଭ ଉପରେ ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ଥିଲା ।
ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିକୁ କଳାପାହାଡ଼ ନଷ୍ଟ କରି ନିଷେପ କରି ଦେଇଥିଲା ।
ତାହାକୁ ପରେ ଖୁଦ୍ଧି ଆଣି ମାଧପୁରସ୍ଥ ନୃସିଂହଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ
ଯାଇଅଛି । ଏହି ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷ ଛୁନି ହୋଇ କେଉଁଠି
ପଡ଼ିଛି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାର ସନ୍ଧାନ ମିଳୁନାହିଁ, ଏହା କଳାପାହା-
ଡ଼ର ଦୈରାନ୍ତର ଗୋଟିଏ ସ୍ତମ୍ଭ ନମୁନା ଅଟେ, ଶୁଭଦ୍ରାକୁ ହାତୀ

ସାହାଯ୍ୟରେ ଟାଣି ଘାଟି ରୁରମାର କରିଦେବାର ବହୁ ଚେଷ୍ଟାକରି
କଳାପାହାଡ଼ ବୋଧହୁଏ ବିଫଳ ହୋଇଥିଲା । ଶୁଭସ୍ତ୍ରନ୍ତ କେଶରୀ
ବଂଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଯାଏ, ଶୁଭସ୍ତ୍ରନ୍ତ
ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଶିରିଆପୁର ଗ୍ରାମନିକଟରେ ଶିରିଆପୁର ମହାଦେବ-
ଙ୍କର ମନ୍ଦିର ଓ ଶୁକପୁର ଗ୍ରାମ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ପଦ୍ମେଶ୍ଵର ଗ୍ରାମରେ
ପଦ୍ମେଶ୍ଵରଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଅବସ୍ଥିତ । ପଦ୍ମେଶ୍ଵରଙ୍କ ମନ୍ଦିର ନିକଟରେ
ପଦ୍ମରେଖା ଶର୍ପ ଅବସ୍ଥିତ । ଶିବଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ ଦିନ ଏହି ସ୍ଥାନ
ମାନଙ୍କରେ ମେଳା ମୋହୁର ହୁଏ, ପ୍ରଧାନ ରାସ୍ତା ନିକଟରେ
ଶୀତଳେଶ୍ଵର ଗ୍ରାମରେ ଶୀତଳେଶ୍ଵର ଓ ଅଗସ୍ତ୍ୟେଶ୍ଵରଙ୍କ ମନ୍ଦିର
ଅବସ୍ଥିତ । ବୈତରଣୀ କୁଳ ବଜାର ମଧ୍ୟରେ ଆଶଶ୍ରୁଳେଶ୍ଵରଙ୍କ
ମନ୍ଦିର ଅବସ୍ଥିତ, ଠିକ ବୈତରଣୀ ନଦକୂଳରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମନ୍ଦିର,
ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ମନ୍ଦିର, ଗଣେଶ, ସପ୍ତମାତୃକା ମନ୍ଦିର ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି
ସ୍ଥାନରେ ଦଶାଶ୍ଵମେଧଯାଚ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । କିମ୍ବଦ୍ତ ଦୂର
ଉତ୍ତରକୁ ବୈତରଣୀନଦୀ ଶଯ୍ୟାରେ ବରହ ମନ୍ଦିର ଅବସ୍ଥିତ ।
ଏହି ମନ୍ଦିର ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ସ୍ଥାନରୁ
ଗୋଟିଏ ବରହମୂର୍ତ୍ତି ଆଳରାଜା ନେଇ ତାଙ୍କର ରାଜପ୍ରାସାଦରେ
ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଅଛନ୍ତି । ବରହ ମନ୍ଦିର ନିକଟରେ ୧୯୫୮ ସାଲରେ
ସ୍ଵର୍ଗୀୟ ଜୟୀରାମ ସାହୁଙ୍କର ପୁତ୍ରମାନେ ବହୁ ଧନ ବ୍ୟୟ କରି
ଗୋଟିଏ ସୂର୍ଯ୍ୟମନ୍ଦିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଅଛନ୍ତି ଓ ତହିଁରେ ନବଗ୍ରହ
ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଛି । ସପ୍ତମାତୃକା ମନ୍ଦିରରେ ଯେଉଁ ବିରାଟ ୭ଟି
ମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି ସେମାନଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ଯମ-ମା ସାତଉତ୍ତରୀ
ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଇଥାନ୍ତି କିନ୍ତୁ ପୁରାଣ ମତରେ ଏମାନଙ୍କର ନାମ

ତଳରେ—

- (୧) ବାରାହ—ବରହ ବଦନା
- (୨) ଶିବୀ—ବଜ୍ରହସ୍ତା

- (୩) ବୈଷ୍ଣବ—ଗରୁଡ଼ାସନା ଶାନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି
- (୪) ବ୍ରାହ୍ମୀ—ଦ୍ରବ୍ୟସ୍ପଷ୍ଟ ସମାରୂପା ଅଲଂକାର ଭୂଷିତା
- (୫) କୌମାରୀ—ଶିଶୁ ବାହନା କାନ୍ତବସ୍ତ୍ର
- (୬) ମାହେଶ୍ୱରୀ—ବୃଷାରୂପା ସିଶୁଳ ବାହନୀ
- (୭) ନାରସିଂହୀ—ନରନୈରାସୀ ସର୍ପଭୂଷିତା କବଚ

ଯାଜ୍ଞପୁର ଟାଉନରେ ବିଦେଶୀ ଓ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ରହିବାର ସୁବିଧା ପାଇଁ ୨ ଗୋଟି ଧର୍ମଶାଳା ଅଛି । ଟାଉନର ୩ ମାଇଲ ଦୂରରେ ବୈତରଣୀ ବନ୍ଧ ନିକଟରେ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ସ୍ଥାନଟି ଖୁବ୍ ରମଣୀୟ ଓ ଏହା ଗୋଟିଏ ପୁରାଣ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଖାର୍ଯ୍ୟ ଅଟେ । ଏହିଠାରେ ବୈତରଣୀ ଉତ୍ତର ବାହନୀ ହୋଇଅଛି ଓ ଏହାକୁ ସିବେଶୀ ଖାର୍ଯ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଏହା ଅସ୍ଥିକ୍ଷେପଣ ଖାର୍ଯ୍ୟ ରୂପେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଏହି ମନ୍ଦିରର ନିର୍ମାଣ ଓ ଶିବଲିଙ୍ଗ ପ୍ରତିଷ୍ଠା-ଯଜ୍ଞାବଳିକେଶ୍ୱରଙ୍କ କାର୍ତ୍ତି ଅଟେ । ପ୍ରତିବର୍ଷ ଅଶୋକାଷ୍ଟମୀ ଦିନ ଏଠାରେ * । ୭ ବିରାଟ ଆକାରରେ ମେଳା ହୁଏ ଓ ବହୁ-ଲୋକର ସମାଗମ ହୁଏ ।

ଯାଜ୍ଞପୁର ସବ୍ଡିଭିଜନ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟଙ୍କ ବାସଭବନର ହତା ମଧ୍ୟରେ ୪ଗୋଟି ପ୍ରକାଶ ପ୍ରସ୍ତରମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି ଓ ଏହା ଭାରତସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଂରକ୍ଷିତ । ଏମାନଙ୍କର ନାମ (୧) ଗୁମୁଣ୍ଡା (୨) ବାବୁଲ୍ (୩) ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ ଓ (୪) ପଦ୍ମପାଣି । ଏହି ହତାର ଠିକ ପଶ୍ଚିମକୁ ମୁସଲମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ନଭଶ୍ଚୁମ୍ମୀ ମସଜିଦ୍ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହା ଆଉରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ହୋଇଅଛି ବୋଲି ଶୁଣାଯାଏ । ଫୌଜଦାରୀ କଚେରୀର ସମ୍ମୁଖରେ ଦଶସହସ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ ଥିଲା ଓ ସେହିଠାରେ କଳାପାହାଡ଼ର ପ୍ରାୟ ସେନାପତି ସମୂହ ଅଲିଙ୍କର ସମାଧି ଅବସ୍ଥିତ ବୋଲି ଲୋକେ କହନ୍ତି । ଏହା ବଖାରି ସାହେବଙ୍କର ସମାଧିସ୍ଥଳ ବୋଲି ପରିଚିତ

ଅଟେ । ଯାଜପୁର ଟାଉନଠାରୁ ପ୍ରାୟ ୨୦ ମାଇଲ ଦୂରରେ
ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ ପ୍ରାଚୀନ ବୌଦ୍ଧଖଣ୍ଡି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ୩ଟି ପାହାଡ଼ ଅଛି ।
ଏହାର ନାମ ଉଦୟଗିରି, ଲଳିତଗିରି ଓ ରତ୍ନଗିରି । ଏଗୁଡ଼ିକ
କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସୁରକ୍ଷିତ । ଏ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କୁ ଉତ୍କଳର
ନାଲନ୍ଦା ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

ଯାଜପୁର କ୍ଷେତ୍ରରେ ୭ ଗୋଟି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନ ଅଛି । ଏହି
କ୍ଷେତ୍ରରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବସତି ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଦେଖାଯାଏ ।
ଯେଉଁ ଶ୍ରୋତ୍ରିୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମାନେ ଯାଜପୁର ଓ ଯାଜପୁର ନିକଟରେ
ବାସ କରିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଯାଜପୁର ସୟୀ ଓ ଯେଉଁମାନେ ଦକ୍ଷିଣା-
ଧଳରେ ବସତି କରି ରହିଗଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣୋତ୍ତରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ
ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ଉଦୟ ଶ୍ରେଣୀର ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶ୍ରୋତ୍ରିୟ ଓ ବୈଦିକ
ଅଟନ୍ତି । ଏହି ଏହି ଶ୍ରେଣୀ ଛଡ଼ା କେତେକ ଅଶ୍ରୋତ୍ରିୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ
ମଧ୍ୟ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବାସ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ
ସାରୁଆ ବା ପନିଆରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ କେତେକ ଘାଟପଣ୍ଡା କେତେକ
ପୂଜାରୀ, କେତେକ ଯେଉଁଲିଆ, କେତେକ ମଢିଆ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅଛନ୍ତି ।
ମଢିଆ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମାନେ ନିକୃଷ୍ଟ ଶ୍ରେଣୀର ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅଟନ୍ତି । ମାତ୍ରାନ୍ତ
ବ୍ରାହ୍ମଣ ମାନେ ଲଙ୍ଗଳ ଧରି ଗୃହ କରୁଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ବଳରାମ
ଗୋଷ୍ଠୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏହିପରି ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମ୍ବଲପୁରେ
ଅଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କୁ ସେଠାରେ ଆରଣ୍ୟକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୋଲି
କୁହାଯାଏ । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ସମରକୌଶଳୀ ଓ
ମୁଦ୍ରପ୍ରେମୀ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଜାତି ବସୋବାସ କରିଥିଲେ । କ୍ରମଶଃ ଦରିଦ୍ରତା
ବଶେ ସେମାନେ ପୁରୁଷାନ୍ତମେ ଗୃହବାସ କରି ଜୀବକାର୍ଜନ କରୁ
ନିଜର ଜାତିଗତ ବ୍ୟବସାୟ ସେମାନେ ଭୁଲି ଗଲେଣି । କିନ୍ତୁ
ନିଜର କୌଳିକ ଆରାଧନା ଓ ସାମାଜିକ ପ୍ରଥା ପୂର୍ବପରି ରହି-
ଅଛି ଓ ସେମାନଙ୍କର ଉପାଧି ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବପରି ରହି ଆସୁଅଛି । ଏଠା-

କାର ଷଷ୍ଠିୟୁ ଜାତିମଧ୍ୟରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଉପାଧି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି ଯଥା ମହତାବି, ନାୟକ, ମହାନାୟକ, ସିଂହ, ବଳିଆରସିଂହ, ମହାପାତ୍ର, କୁଆଳସିଂ ମହାପାତ୍ର, ସାମନ୍ତ ସିଂହାର ଇତ୍ୟାଦି ।

ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବହୁତ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ ବୈଦିକ ହିନ୍ଦୁ ବିଶାରଦ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ଉପାଧି ବିଦ୍ୟାରତ୍ନ, ବିଦ୍ୟାବ୍ୟାଶିଷ ବ୍ରହ୍ମା, ଶାସ୍ତ୍ରୀ, ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରୀ ଇତ୍ୟାଦି ଥିଲା ଓ ସେହି ଉପାଧି ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେତେକ ବଂଶରେ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ କାଷ୍ଠ ଓ ପ୍ରସ୍ତର, ଶିଳ୍ପୀ ମଧ୍ୟ ବହୁତ ଥିଲେ; ସେମାନଙ୍କର ବଂଶଧର ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବିତ ଅଛନ୍ତି ।

ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପୁରାଣରେ ଏହି ବିରଜାକ୍ଷେତ୍ର ମହାତ୍ମ୍ୟ ୨୯ଟି ଅଧ୍ୟାୟରେ ଯେପରି ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ସଂସ୍କୃତରେ ଲେଖାଅଛି ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଲେଖିଲେ ଏ ବିଷୟଟିର କଲେବର ଓ ମୁଦ୍ରାଣ ଶକ୍ତି ଶତଗୁଣରେ ବଢ଼ିଯିବ । ଅତଏବ ଏ କ୍ଷେତ୍ର ସମ୍ପର୍କରେ ଯାହା ଏକ ସ୍ୱଳ୍ପ ପୁସ୍ତିକାରେ ଲେଖା ହେଲା ତାହା ଶୁଦ୍ଧ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବରେ ଓ ସୁଲାଭରେ ସବିଧାଧାରକ ଅବଗତି ପାଇଁ ଲେଖା ହୋଇଅଛି ।

ଯାଜପୁର ଗୁରୁଜୀ ପ୍ରେସରେ ପ୍ରଥମବାର ମୁଦ୍ରିତ । ୧୯୭୩